

Inimkäitumisest informeeritud tööriistakasti loomine rohepöörde elluviimiseks

I etapp: Antropoloogiline uuring. Raport
2023

TALLINNA ÜLIKOOL

TARTU
ÜLIKOOL

Uuringu tellija: Riigikantselei

Raporti koostajad: Ly Lõhmus, Lona Päll

Välitööde läbiviijad ja antropoloogilise uuringu konsultandid: Aet Annist, Kaia Beilmann, Anni Kurmiste, Ly Lõhmus, Joonas Plaan, Lona Päll, Karina Vabson

Kaanefoto: Lona Päll

Rakendusliku Antropoloogia Keskuse (RAK) eesmärk on sotsiaal- ja humanitaarteaduste meetodite abil praktiliste probleemide lahendamine Eesti ühiskonnas. Viime läbi kvalitatiivseid uuringuid, mille abil on võimalik leida lahendusi nii ühiskondlikele kui ka näiteks ettevõttesisestele probleemidele. Meie jaoks on oluline kodanikuühiskonna areng, organisatsioonide teadlik tegutsemine ning uurimistöö kaasamine nende edendamisesse. Näeme küsimustes vastuseid ning probleemides lahenduskäike. Läheneme igale juhtumile individuaalselt ning lähtume just selle probleemkohtadest ja küsimustest. Peame oluliseks vahetut suhtlust ning kasutame materjali kogumiseks vestlusi, intervjuusid ja vaatlust, et avada probleeme sügavuti.

www.antropoloogia.ee

Aet Annist kaitses doktorikraadi University College Londoni antropoloogia osakonnas 2007. aastal, seejärel töötas dotsendina vastloodud antropoloogiaosakonnas Tallinna ülikoolis ning oli sealsamas ka järeldoktorantuuris. Töötanud õppejõuna nii antropoloogia kui ka sotsioloogia ja kriminoloogia valdkonnas Eesti ülikoolides, University College Londonis ning Bristolis ülikoolis, praegu Tartu ülikooli etnoloogia osakonna kaasprofessor ja Tallinna ülikooli vanemteadur. Avaldanud publikatsioone kliimasotsiaalsuse, sotsiaalse ilmajäät, arenguantropoloogia, pärandkultuuri institutsionaliseerumise, neoliberalisuse, migratsiooni, Eesti etnoloogia ajaloo ning kuritegevuse kujunemise ja kujutamise kohta.

https://www.etis.ee/CV/Aet_Annist/est/

Joonas Plaan on antropoloogia lektor ja teadur Tallinna ülikoolis ning kestliku kaladuse ekspert Eestimaa Looduse Fondis. Peamisteks uurimisteedeks on kliimamuutuste mõju rannakogukondadele, kalurite loodusteadmised ning keskkonnakaitse ja kohaliku kogukonna kokkupuutepunktid. Koostöös Maailma looduse fondi ja Eestimaa Looduse Fondiga on ta välja töötanud kestliku kalatoidu juhise Kaladoor; välitöid teinud Lääne-Eesti saartel, Lahemaal ja Newfoundlandi saare (Kanada) rannapiirkondades.

https://www.etis.ee/CV/Joonas_Plaan001/est/

Antropoloogiline uuring on esimene osa projektist "Inimkäitumisest informeeritud tööriistakasti loomine rohepöörde elluviimiseks", mida teevad konsortsiumina Sihtasutus Poliitikauuringute Keskus Praxis, Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool ning Mittetulundusühing Rakendusliku Antropoloogia Keskus.

SISUKORD

SISUKORD	3
SISSEJUHATUS	4
METODOLOOGIA	5
Uurimisküsimused	5
Uurimismeetodid	5
Valim	6
Tulemuste esitamine raportis	7
TULEMUSED	9
Üldised mustrid ja seaduspärad	9
Rohepööre	9
Informeeritum arusaamine	9
Skepsis	10
Muutuste tajumine	11
Valmisolek muutusteks ja reageerimine muutustele	14
Kaasamine, koostöö ja vastutus	15
Riik, kohalik omavalitsus, inimene	16
Kaasamine ja mõju	16
Kaasamine planeeritavate arenduste kontekstis	18
Kogukonda kuulumine	19
Tulemused valdkonniti	22
Elurikkus ja metsandus	22
Energiakasutus	26
Transport ja linnaplaneerimine	29
Jäätmed ja ringmajandus	35
Toit	39
Tarbimine ja vaba aeg	41
KOKKUVÕTE	44

SISSEJUHATUS

Rohepööre on kompleksne ja oluline muutus ühiskonnas, mis eeldab eri valdkondade, huvigruppide ja ekspertide koostööd. Antropoloogilised teadmised on üks lahendus sellesse diskussiooni uusi ja väärtuslikke hääli tuua. RAK viis 2022. aasta detsembris läbi kvalitatiivse uuringu Eesti inimeste suhestumisest rohepööret ja keskkonnahoidu puutuvate teemadega. See on sisendiks uuringu järgmistele etappidele, s.h müksatonile ja tööriistakasti väljatöötamisele. Uuringu käigus avasime süvaintervjuude ja osalusvaatluste kaudu seda, kuidas asetub rohepööre inimeste igapäevaelude konteksti, kuidas see suhestub nende arusaamade, põhimõtete, ootuste ja hirmudega, keskendudes kuuele rohepöörde seisukohalt olulisele valdkonnale: elurikkus ja metsandus, energeetika, transport ja linnaplaneerimine, jäätmed ja ringmajandus, toit ning tarbimine ja vaba aeg.

Lähtudes uuringu eesmärgist töötada välja tööriistakast, et kaasata Eesti elanikke senisest paremini rohepöörde elluviimisse, ei keskendunud me uuringu läbiviimisel keskkonnateemadest teadlikele inimestele. Sellegipoolest on valimis ka üsna informeeritud osalejaid, kes on teemat enda jaoks mõtestanud ja oleksid juba valmis tegema keskkonnahoidlikumaid valikuid. Teemaatilises analüüsis oleme välja toonud eeskätt üldisemad trendid ja kõnekad erandid ning illustreerinud neid tsitaatidega intervjuudest, osalusvaatlustest ja autoetnograafilistest vaatlustest. Tuleb aga märkida, et uuringumaterjal on väga mitmekülgne ning mahukas, arusaamad ja suhtumised keskkonnateemadesse vägagi kompleksed ja vahel vastuolulised.

Temaatilise analüüsi tulemused oleme esitanud kahes osas. Esiteks avame üldiseid mustreid rohepöördega suhestumise, muutuste tajumise, kaasamise, koostöö ja vastutuse ning kogukonda kuulumise osas. Seejärel vaatame ükshaaval, millised on inimeste harjumused ja arusaamad uuringu prioriteetsete teemavaldkondade kaupa: elurikkus ja metsandus, energiakasutus, transport ja linnaplaneerimine, jäätmed ja ringmajandus, toit, tarbimine ja vaba aeg.

METODOLOOGIA

Uurimisküsimused

- Kuidas inimesed mõistavad ning mõtestavad rohepööret ja keskkonnahoidlikku käitumist?
- Millised on inimeste hoiakud ja praktikad ning neid mõjutavad tegurid igapäevaelus rohepöördega seonduvatel teemadel?
- Milliseid globaalseid ja lokaalseid muutusi enda ümber nähakse, kuidas neid tõlgendatakse ning millega seostatakse?

Uurimismeetodid

Inimeste rohepöörde ja keskkonnohioiga seotud käitumisi ja hoiakuid avasime põhiliselt süvaintervjuudega. Viisime läbi ka osalusvaatlusi ning lühiintervjuusid, kus pöörasime tähelepanu ühele või mõnele uuringu keskmes olnud kuuest valdkonnast (energeetika, elurikkus ja metsandus, transport ja linnaplaneerimine, jäätmed ja ringmajandus, toit, tarbimine ja vaba aeg). Lisaks palusime RAKi antropoloogide võrgustiku liikmetel panustada uuringusse läbi autoetnograafia, kasutades ära jõuluajale langenud uuringu perioodi, et jälgida enda ja/või oma lähedaste käitumist ja suhtumist rohepöördesse ja keskkonnateemadesse. Kasutatud meetoditega avasime inimeste kogemust antropoloogiale omaselt võimalikult süvitsi, andes võimaluse kõlada erinevate inimeste häälele. Niisiis, viisime läbi:

1. 20 süvaintervjuud, kestusega 1–6 tundi, inimestega Ida-Virumaalt, Lõuna-Eestist (s.h Valgamaa, Võrumaa, Tartumaa, Viljandimaa), saartelt (s.h Saaremaa, Hiiumaa, Kihnu) ja Tallinnast.
2. 4 osalusvaatlust koos 14 lühiintervjuuga:
 - a. Kogukonnaalgatuslik avalik arutelu Nursipalu harjutusvälja osas 5. detsembril Tsooru rahvamajas.
 - b. Arenguseire Keskuse veebiseminar ja arutelu teemal “Mille taga seisab rohepööre transpordisüsteemis” 6. detsembril.
 - c. Jõhvi jõuluturg 10. detsembril Ida-Virumaa kutsehariduskeskuses.
 - d. Melsase jõulumaa 16. detsembril Saaremaal Leisi külas Melsase kogukonnamajas ja transpordivaatlus praamil Hiiumaale, sealt Saaremaale ja tagasi mandrile.
 - e. Roheala vaatlus Stroomi rannapargis, 1. jaanuaril 2023.

3. Autoetnograafia: RAKi antropoloogid vaatlesid uurijana jõulude ajal enda ja/või oma perekonna pühadetraditsioone ja harjumusi rohepöörde ja keskkonnahoiu perspektiivist ning analüüsisid kogemusi ühiselt 10. jaanuaril RAKi siseseminaril.

Valim

Kokku kaasasime uuringusse 34 inimest, lisaks osalesid autoetnograafia seminaris 8 inimest (nimed on tekstis muudetud).

Süvaintervjuud

Varjunimi	Vanus	Emakeel	Piirkond	Taust
Tiina	58	eesti	Saared	Rahvatantsuringide juhendaja ja kultuuritöötaja
Ilja	45	vene	Tallinn	Töötab meedia valdkonnas
Mariliis	35	eesti	Saared	Kodune, tegeleb mööbli restaureerimisega
Kalev	42	eesti	Kesk-Eesti	Ettevõtja toiduvaldkonnas
Anna	68	vene	Ida-Virumaa	Pensionär, töötas tekstiilikunstnikuna Kreenholmis
Stiina	23	eesti	Tallinn/välismaa	Naftaturu analüütik
Vladimir	70	vene	Ida-Virumaa	Pensionär, endine kaevur
Nikita	19	vene	Ida-Virumaa	12.klassi õpilane, noorsootöökeskuse töötaja
Toomas	42	eesti	Saared	Töötanud riigiasutustes looduskaitse suunal, praegu teeb projektipõhist tööd
Sonja	33	eesti	Tallinn	Töötas moe ja disainivaldkonnas
Aleksei	37	vene	Ida-Virumaa	IT-süsteemiadministraator
Tõnu	64	eesti	Tallinn	Koolitaja, coach
Andreas	23	eesti	Lõuna-Eesti	Töötab metsakasvatuse valdkonnas
Kersti	41	eesti	Lõuna-Eesti	Küttepude pakkija, korilane
Kalle	66	eesti	Saared	Kalur

Viktor	37	vene	Lõuna-Eesti	Agronoom
Teele	34	eesti	Tallinn	Kodune, varem töötas finantssektoris
Lembit	45	eesti	Lõuna-Eesti	Ehitustöoline
Minna	62	eesti	Kesk-Eesti	Töötab Tarbijate Ühistus
Katrin	45	eesti	Lõuna-Eesti	Koduhooldaja

Osalusvaatlused

Osalusvaatlus, vaatluse toimumisaeg	Osalusvaatluse valdkond	Lühiintervjuude arv
Kogukonnaalgatuslik avalik arutelu Nursipalu harjutusvälja osas, 5.12.22	Kogukondlik aktiivsus	2
Saaremaa Melsase jõulumaa, 16.12.22	Tarbimine, vaba aeg, toit, ringmajandus	7
Ida-Viru Kutsehariduskeskuse jõululaat Jõhvis, 10.12.22	Tarbimine, vaba aeg, toit	3
Arenguseire Keskuse seminar "Mille taga seisab rohepööre transpordisüsteemis", 6.12.22	Transport ja linnaplaneerimine	0
Roheala vaatlus Stroomi rannapargis, 1.01.23	Linnaplaneerimine (rohealad)	2
Autoetnograafia siseseminar, 10.01.23	Kliima- ja keskkonnamuutused, rohepööre	8

Tulemuste esitamine raportis

Esitame uuringu tulemused kahes osas. Esmalt kirjeldame inimeste keskkonnavoiakuid ja -käitumisi avaramalt, vastates küsimusele, kuidas asetub rohepööre inimeste igapäevareaalsusse. Intervjuud sisaldasid ka küsimusteplokke infovälja ja kogukondade, samuti inimeste ühiskondliku aktiivsuse, kaasamise, muutuste ning rohepöörde kui mõiste tajumise kohta. Need teemad loovad konteksti ka rohepöörde eri valdkondade detailsemale

käsitlusele raporti teises osas. Teine osa keskendubki inimeste hoiakute ja käitumiste kirjeldamisele kitsamalt uuringu fookusvaldkondade kaupa.

Valdav osa raportis esitatud näitematerjalist pärineb süvaintervjuudest. Kasutame intervjuudest pärit tsitaate, kui need (1) näitlikustavad uuringust tulenevaid olulisemaid tõdemusi või kui need (2) rõhutavad mõnd eripärast arvamust. Vastav kontekst on iga tsitaadi juures välja toodud. Intervjuudel kuuldut võimaldasid kontekstualiseerida osalusvaatlused. Vaatlused võimaldasid jälgida inimeste praktikaid keskkonnahoidlikkuse seisukohalt, vaadelda suhtlust kogukonna tasandil – kas ja kuidas ning missugustes situatsioonides keskkonnateemad ja rohepöördega seonduv esile tõusevad. Kõik osalusvaatlused olid vahetumalt seotud mõne konkreetse fookusvaldkonnaga, ent võimaldasid samas jälgida ka intervjuudes kirjeldatud harjumusi ja praktikaid, sest vaatlused toimusid samades kogukondades ja piirkondades, kust olid pärit intervjuueeritavad. Autoetnograafilised vaatlused ja seminar võimaldasid lisada intervjuudele ja osalusvaatlustele võrdlusmaterjali ja mõista, kuivõrd on süvaintervjuude valimisse kuulunud inimeste kogemus vaadeldav konkreetsete kogukondade ja piirkondade või valdkondade kontekstis ja kuivõrd seostub üldisemate tendentsidega rohepöörde mõtestamises.

TULEMUSED

Üldised mustrid ja seaduspärad

Rohepööre

Arusaamised **rohepöörde** mõistest ja protsessist avaldusid intervjuude käigus erinevate valdkondade kaudu. Kõige enam tulid need esile **energeetikast**, aga ka **looduses ja ühiskonnas tajutavatest muutustest** vesteldes. Kuna energiavaldkond on tugevalt inimeste rahakotile mõju avaldanud ja külvanud eriti Ida-Virumaal ebakindlust, tekitab rohepööre **abituse ja pealesurutuse tunnet**. Valdav on **paratamatuse** tajumine seoses rohepöörde kui **väljastpoolt tuleva muutusega** – rohepööre tundub **suur ja kaugel**. Ehkki tihti mõistetakse rohepöörde vajalikkust, ei suhestata sellega, kuidas saaks üksikisiku tasandil ise panustada. Rohepööre ei ole paljude inimeste jaoks tõlgendatav sammudeks ehk pigem **ei tajuta end muutuste agendina**: rohepööret ei nähta meie ühise eesmärgina vaid kellegi otsusena, mis tehakse ära, mitte millegi sellisena, millesse oleme panustanud või mida saaksime mõjutada. Veel enam, rohepöörde mõttekuses Eesti tasandil kaheldakse, kuna näiteks Hiina ja India keskkonnajalajalg on oluliselt suurem ja seda me ei mõjuta. Küll aga tunnetatakse, et **rohepööre mõjutab inimesi endid ja kõiki eluvaldkondi**.

Osalejate seas oli nii rohepöörde mõistest teadlikke kui ka sellest mitte midagi teadvaid inimesi. Rohepööret tõlgendati nii **potentsiaalse süsteemse muutusena** kui ka **pealesurutud mehhanismidena**, mis ei ole teostatavad või milles üksikisikul puudub otsustusvõimalus. Enim seostus rohepöörde mõiste energeetika valdkonnaga, **põlevkivitööstuse üleminekuga taastuenergiatele**, tuule- ja päikeseparkide rajamisega. Rohepööre tähistab paljude jaoks ka **kõrgemaid hindu ja millegi äravõtmist**. Vahel on rohepöörde mõiste aga hoomamatu. Ühelt poolt ei olda täpselt kursis selle sisuga, on vaid nähtud negatiivset kajastust meedias, teisalt tunnetatakse seda igapäevategemistest **kaugel, bürokraatliku ja ülalt alla** lähenemisena.

Informeeritum arusaamine

Rohepöördega rohkem kursis inimesed mõistsid selle protsessi vajalikkust ning paratamatust ning oskasid rohepöördega suhestuda läbi teravate ühiskondlike probleemide. Koolitaja Tõnu¹ (64) seostab rohepööret esmajoones puhta vee ja õhuga. Metsamajandaja Andreas (23) mõtestab rohepööret kui **säästlikumat lähenemist ja tarneahelate lühenemist** igas valdkonnas, eelkõige õhusaaste vähendamist energeetikas ja ringmajandust: **“Põhimõtteliselt iga ressursi võiks kasutada maksimaalselt, efektiivselt. Nii kaua kui võimalik. See on minu jaoks rohepööre.”** CNC tööpingi operaatorina töötanud Mariliis (35)

¹ Siin ja edaspidi nimed muudetud

näeb, et laiemas plaanis on rohepöörde õnnestumiseks oluline **tootmise ja tarbimise vähendamine**, sealjuures ka pakendamise vähenemine – ehk suuremate, tootjate ja riikide poolt majandatud süsteemide ümberkujundamine. Kuigi hooldustöötaja Katrin (45) ei oska oma sõnul rohepööret kohe “pauhti” millegagi seostada, pakub ta siiski, et see on “**parema keskkonna hoidmiseks, looduse püsima jäämiseks, et see asi ei läheks nii uperkuuti, kui see on, vaid et me suudaks tulevastele põlvedele seda keskkonda, seda loodust säilitada.**”

Ka arvutigraafik Aleksei (37) seostab rohepööret **jätkusuutliku arenguga**, ehkki kritiseerib silmakirjalikkust, kuivõrd me nahutame Hiinat ja Indiat kivisöe tarvitamise eest, kuigi ise kaevandasime põlevkivi “**nii et häbi üldse ei olnud**”. “**Aga probleem on selles, et nemad on arengu algetapis ja me palume neil keelduda majanduslikust arengust. [...] Meie kui rikkad ja arenenud, kes kasutasid kõiki odava elektrienergia eeliseid, nõuame vähem rikastelt, et nemad ei saaks rikkaks**” – kuigi me kasutame neid riike ära näiteks telefonide ja plasttoolide tootmiseks. Ühtlasi leiab ta, et rohepööre tähendab taastumatute energiaallikate kasutamise lõpetamist ja seejärel tarbimise muutust, nii rõivaste, toidu kui ka transpordi osas.

Kuigi meedianõunik Ilja (45) mõistab rohepöörde eesmärke ja olulisust, tundub talle, et praegused plaanid on hiljuti esikohale kerkinud julgeoleku küsimuste ja energiahindade tõusu kõrval **ebarealistlikud**. Ta pooldab ise alternatiivina põlevkivile tuumaenergiat, ent heidab ette mõne Euroopa riigi silmakirjalikkust: “**Või kui me kuuleme, et Saksamaa ja Prantsusmaa hakkasid rääkima, et jah, me peame uuesti tuumaenergiat kasutama, [...] ja eriti kui EL tasandil tunnustati tuumaenergeetika roheliseks, siis see kõik on natuke “topeltnõtlemine”.**”

Skepsis

Rohepöörde kontekstis kerkib energiasektori üleminekuga põlevkivilt paratamatult esile **energiajulgeoleku** küsimus. Intervjueeritavad leiavad, et taastuvate allikatega ei saa toota piisavalt energiat, kuna tuult ja päikest pole selleks piisavalt ning tehnoloogiat energia talletamiseks veel samuti mitte. Pendeltöötaja Lembitu (45) sõnul ei ole roheenergiaga võimalik kogu Eestile elektrit toota. Ta tõstatab ka tuulikute ja päikesepaneelide eluea ja ümbertöötlemise küsimused – on meil selleks võimekus, kui palju see maksma läheb? Ka “taastuenergia” tootmisel on suur keskkonnamõju, leiab Lembit. Tema meelest peaksime me minema tagasi 100% põlevkivipõhisele elektrienergia tootmisele, sest “**roheline energia on tunduvalt kallim**”.

Süsteemse muutuse võimalikusesse paljud osalejad ei usu. Mitmed neist kirjeldavad lootusetuse tunnet ning rohepööre seostub riigi poolt **pealesurutud bürokraatliku** agendaga: “**Just rohepöördega seoses tuleb kohe, et see on nii suur, nagu selline, ametlik asi. Siis seostub kohe riik ja selline ülalt-alla protsess. Et see ei ole midagi, mida me kõik ühiselt teeme, vaid see on miski, mis kindlasti ka paljudel tekitab trotsi, et see on midagi, mida riik sinu peale surub ja ei küsi sinu arvamust**”. (Pille 31)

Ettevõtja Kalev (42) teab, et rohepööre on paratamatu ja võib tema jaoks tuua uusi võimalusi ettevõtluses, aga ka regulatsioone, millega tuleb kohaneda ja kaasas käia. Tema jaoks seostub rohepööre enim **uute tehnoloogiate ja ettevõtlusvõimaluste** tulekuga, see on peamiselt innovatsiooni ja regulatsioonide tasandil toimuv protsess ehk üksikisiku-ülene, kaugelt juhitud. Samas leiab ta, et **“see rohepööre on keskmisele Eesti inimesele üle jõu käiv.”** Tema hinnangul peaksid keskkonnasäästlikud ja nn rohelahendused saama nii ettevõtjatele kui ka eraisikutele **odavamaks alternatiiviks**, muidu suuri muutusi ei toimu. Sellised lahendused peavad saama turumajanduses konkurentsivõimeliseks, mitte sõltuma toetustest, entusiasmist ja missioonitundest.

Rohepööret tajutakse Ida-Virumaal ka kui **“ajapommi”**, kuna põlevkivitööstus plaanitakse sulgeda ja soojuselektrijaamades töötavad inimesed kaotavad lähitulevikus oma töö. **“Õiglase ülemineku probleem on selles, et jah, sellele antakse raha, aga need ei ole need summad, millest me peame rääkima. Euroopa Komisjoni poolt antakse umbes kümme korda vähem raha, kui peaks, et seda probleemi lahendada.”** (Ilja 45)

Tekstiilikunstnik Anna (68) leiab, et rohepööre **pole piisavalt läbi mõeldud** – kuidas midagi peaks olema, mida selleks on vaja teha ja kes hakkab seda kõike ellu viima. Agronoom Viktor (37) pakub, et rohepööret saaks mõistlikumalt teha siis, kui **suunata rohkem raha teadusse** – **“selleks, et teadur uuriks, mis on meie jaoks, konkreetset Eesti jaoks hea. Mitte üldises, euroliidu mastaabis, vaid kuidas meil saaks seda üht või teist asja mõistlikult teha, Eesti raamides.”**

Rohepööre on ka keskkonnateadlikumate inimeste jaoks sageli vastuolusid sisaldav kontseptsioon. Rohepööre kõnetab inimesi läbi protsesside, nagu üleminek taastuvenergiale, mis mõjutab meid kõiki, kuid mida meie ise mõjutada ei saa. Leidus ka osalejaid, kes on püüdnud kaasa rääkida – näiteks tuuleparkide rajamise osas – ja on ettevõtja või indiviidina valmis tegema “rohelisemaid” valikuid, kuid see pole kas majanduslikult võimalik või on tugisüsteemid puudulikud või piiravad. Kohati ollakse seega pigem äraootaval positsioonil. Rohepöördega seoses kerkib esile küsimus, kes vastutab, ning kahtlust tekitab rohepöörde läbimõeldus ja seega riigi võimekus seda juhtida. Uuringust tuleb esile vajadus senisest suurema koostöö järele kodanikuühiskonna ja avaliku sektori vahel.

Muutuste tajumine

Muutused, mida keskkonnakriis kaasa toob, on kompleksed ja väljenduvad eri eluvaldkondade kaudu. Uuringu tulemused kinnitasid, kuidas need muutused ei pruugi seega sugugi alati olla teadvustatud kitsalt keskkonnateemade kontekstis. Intervjueeritavad kirjeldasid mitmesuguseid muutusi nii otse kui kaudselt, kas läbi isikliku kogemuse või siis ühiskondlikele diskussioonidele ja meediakajastusele viidates. Räägiti **keskkonnamuutustest ehk looduses ja vahetus elukeskkonnas tajutavatest muutustest,**

näiteks ilmamuutused, liikide kadumine, maastiku muutumine. Teisalt kirjeldati selliseid õiguslikke, majanduslikke ja poliitilisi muutusi, mis tulenevad juba keskkonnakriisiga kohanemisest või sellele reageerimisest, näiteks mitmesuguste regulatsioonide ja teenuste ümberkujundamine, uue energiataristu arendamine jne. Kui esimest tüüpi muutuste kohta saime infot otse küsides, siis teist tüüpi muutusi toodi välja pigem kaudsemalt, näiteks kõneldes oma toimetulekust ja igapäevapraktikatest.

Kahte tüüpi muutusi on asjakohane eristada, kuivõrd neid kirjeldati sageli üksteisest lahus või ei nähtud neid omavahelises põhjuslikus seoses. **See, kuivõrd neid kahte tasandit – muutused looduskeskkonnas ja ühiskondlikud protsessid neile reageerimiseks – seostati, mõjutasid ühtlasi seda, kuidas inimesed muutustele reageerisid ja iseendid muutuste kontekstis positsioneerisid.** Kui looduses toimuvad muutused olid märgatavad ja mõjutasid inimest vahetult, oldi enam valmis ka ühiskondlikesse muutustesse panustama, teisalt võis aga tunduda, et keskkonnakriisile ei reageeritud piisavalt tõhusalt või adekvaatselt. Teisisõnu – rohepööret mõtestati enam ja julgemini. Kui aga looduses vahetuid muutusi ei tajutud ja keskkonnaga tundus olevat hästi, muutus keerukaks rohepöörde meetmete mõtestamine ning majanduslikud, õiguslikud ja poliitilised regulatsioonid võisid tunduda pealesurutud ja ebaproportsionaalsed.

Vahetus elukeskkonnas ja looduses tajutavate muutuste puhul toodi valdavalt ja esmalt esile maastike muutumist (sellest rohkem metsanduse ja elurikkuse alaosas), eeskätt intensiivset metsaraiet ja võsastumist. Neid muutuseid kogeti aga maastike hoolduse ja majandamise tulemusena, seega ei asetatud neid otseselt kliima- või keskkonnakriisi konteksti, pigem nähti neid kui Eesti majanduslike ja poliitiliste valikute tagajärgi.

Kliimamuutuste ja keskkonnakriisi kohta täpsustavalt küsides toodi enam esile ilma ja aastaegade muutumist. Kliimamuutustest kõneldes kasutati vaheldumisi mõisteid kliima, ilmastik ja ilm ning kõneldi nii pikema aja vältel (näiteks inimese eluea jooksul) toimuvatest muutustest kui viidati käesoleva hetke ilmaoludele. Kliimamuutusi püüti seega asetada oma igapäevaelu konteksti ja kompleksse ning abstraktse protsessi mõistmiseks püüti leida tuge isiklikest kogemusest. Seejuures arutleti, kas tajutav ilma muutumine ikkagi kinnitab kliima muutumist: "Noh ütleme siin mingi aeg no kõik need sügis- ja kevadtormid, tuulesuuna muutus ja. Ma olen neid täheldanud no jah, aga nüüd kui viimast paari aastat vaadata.... Nüüd kui praegu nagu tundub, et talved on nagu talved ja suved on suved. Praegu nagu tundubki, et kõik peaks olema nii nagu on." (Kalev, 42). Kalev viitab intervjuu läbiviimise ajal detsembris 2022 valitsenud lumerohkusele. Oli märgatav, kuidas intervjuueeritavad võrdsustasid sageli kliimamuutusi Eesti kontekstis peamiselt kliima soojenemisega ehk tõid muutustena esile peamiselt sooja talve, kuumalaineid suvel ja üldise temperatuuri tõusu. Külmade talvede kogemine jällegi pakkus turvatunnet, et ehk ei ole muutused veel nii suured.

Globaalses plaanis nimetati suuremate muutustena ekstreemseid ilmamuutusi (pakased, kuumalaineid, tormid), üleujutusi, veetaseme tõusu, ookeanide olukorda, aga ka ülerahvastust ning saastamist nende protsesside taustal. Valdavana kõlas veendumus, et

Eestit ei ole kliimamuutused ja keskkonnakriis üldisemalt veel oluliselt mõjutanud ja et **Eestil on globaalses kontekstis vedanud**, sest siin ei ole näha kliimamuutuste dramaatilisi tagajärgi (näiteks üleujutusi või põudasad), teisalt toodi esile, et Eestis on säilinud suhteliselt palju puhast või puutumatu loodust: **“Eesti on suurepärase koht elamiseks, sest isegi paari kilomeetri kaugusel Tallinnast on juba metsik loodus. See on nii lahe, kõik need metsad, mis meil on ja õhu puhtus ja vee puhtus, see on väga suur pluss Eestis elamiseks”**. (Ilja, 45). Eeltoodud arutelude taustal tõdeti samas, et kliimamuutusi on isiklikul tasandil raske märgata, kuna need toimuvad pika aja jooksul ja pole alati vahetult tajutavad. See võib ka selgitada, miks Eesti puhul pigem looduskeskkonna heale seisundile viidati, siinsed muutused ei haaku tingimata meedia vahendatud ettekujutusega kliimamuutustest.

Kui ilmaolude üle arutlemine oli keskkonna- ja kliimakriisist kõneldes valdav, siis detailsemaid muutuseid looduses tõid esile inimesed, kelle tegevusala või eluviis on keskkonnaga vahetumalt seotud. Üks metsanduses tegev intervjueeritav seostas kliimakriisiga metsade olukorda – kuidas kliima muutumine suunab senisest enam mõtlema kahjuritega toime tulemisele ja puistu liigilisele koosseisule: **“Tegelikult mõjutab kliimakriis ja kliima soojenemine ju metsandust väga kõvasti. Kasvõi see viimaste aastate ürasekirüüstate suurenemine ja see fakt, et tegelikult kuuske Eestis nii hästi enam kasvatada ei saa, kui varem. Sest ta on vastuvõtlikum kliimamuutustele ja tema kahjurite levik on lihtsalt intensiivsem, sest kliima on soojem.”** (Andreas, 23). Kalurid või kalanduses tegutsevad inimesed tõid esile liikide kadumise ja vööliikide ilmumise või kala vähenemise, lühikesed talved ja jääpüügi aja lühenemise. Vahetute muutuste kogemine on toonud sageli kaasa ka vajaduse reageerida ja kohaneda, näiteks metsanduses, põllumajanduses, kalanduses teistsugused praktikad või vahendid kasutusele kasutusele võtta või väike-ettevõtjana ümber orienteeruda.

Märgatava muutusena toodi esile ka mõnede **liikide kadumist**, eeskätt kirjeldati mesilaste vähenemist. **“Viimased 2–3 aastat märkasime minu suvila naabritega, et enam pole mesilasi. Herilasi ja kimalasi on, aga mesilasi ei ole.”** (Anna, 68). Veel seostati kliimamuutustega taimede õitsemise aja muutumist: **“Kui ma 50 aastat tagasi siia tuln, siis tulbid õitsesid mai lõpus. Aga praegu tulbid minu suvilas õitsevad juba enne 1. maid – niimoodi vanasti oli ainult Kaukaasias, et 1. mail me varastasime kuskilt tulbikesi”** (Vladimir, 70). Teisalt mainiti uute taimesortide Eestis kasvatamise võimalikkust: **“See on ka väga huvitav mõtteline märgis minu jaoks – kui Eestis hakkavad kasvama viinamarjad, siis tähendab, et kliima muutub niivõrd meeldivaks, et saab viinamarju kasvatada. [...]”** (Aleksi, 37). Viimane näide viitab, et mitte kõik muutused ei ole raamistatud negatiivsetena.

Muutusi, mis seostuvad rohepöörde rakendamisega erinevates valdkondades, – ja inimeste hinnanguid ning käitumisi nendega seoses, – on käsitletud vastavate temaatiliste alaosaade all. Siinkohal on oluline välja tuua, et intervjueeritavad, kes ei olnud elatusala kaudu loodusega seotud, märkasid sageli peamiselt vaid keskkonnakriisiga toime tulemise poliitilisi, majanduslikke ja õiguslikke tagajärgi: **“Ainuke asi, mis mind paneb muretsema, on hinnad. Selles mõttes, et see on see, mis meie, tavaliste inimeste ja kodanike, vastu lööb. See on**

ausalt öeldes ainuke, mis me märkame. Ma ei märka, kuidas Narva-Jõesuus meretase tõuseb, mitu sentimeetrit igal aastal, ma ei näe seda. Aga bensiini hinnatõus on midagi, mida meie kohe märkame” (Nikita, 19). Keskkonnakriisile reageerimisest tulenevad muutused asetuisid inimeste jaoks selgelt ja otseselt igapäevase hakkama saamise konteksti – kui palju ja kas need mõjutavad majanduslikku olukorda, kohalikku eluolu vms. Ehk, rohepöördega kaasnevad muutused ei seostunud inimeste jaoks tarbimisotsuste- ja valikute teisenemisega, vaid otseselt baasvajaduste ja toimetulekuga. Muretsema pani eeskätt hinnatõus, aga ka vajadus praktilist elu ümber korraldada (nt energiaressursi muutumise tõttu).

Valmisolek muutusteks ja reageerimine muutustele

Rohepöördega seotud majanduslikke, õiguslikke ja poliitilisi muutusi kirjeldati sageli mitte pöördumatute ja paratamatute, vaid subjektiivsete/poliitilistena, neid tajuti trendidena (vt rohkem rohepöörde alaosas). Seetõttu sõltub valmisolek nende muutustega kaasa minna enam sellest, kas inimesed tunnevad, et muutused ja meetmed on põhjendatud ning kui palju paindlikkust neile reageerimisel võimaldatakse. Paraku tuli ka välja, et isegi **kui inimesel on olemas valmisolek teha rohepöörde kontekstis endast sõltuvaid muutusi, siis paljudel ei ole selleks majanduslikke võimalusi või piiravad puudulikud tugisüsteemid**. Kui toimetulekut ühiskondlike, sotsiaalsete ja majanduslike muutustega, mida rohepöörde kaasa toob, nähakse pigem osana diskussioonist ehk vaidlustatavatena, muutuvatena, siis leppimine ja kohanemine looduses toimivate muutustega on raske ja tekitab lootusetust.

Keskkonnakriisi just globaalses plaanis tajuti kompleksseks ja keskkonnas toimuvatele muutustele reageerimist peeti liiga aeglaseks ja ebapiisavaks. Selline tõdemus tekitas omakorda lootusetust. Sageli tajuti kliima- ja keskkonnakriisi globaalselt niivõrd keeruka ja laiaulatuslikuna, et indiviidil, aga ka Eestil või Euroopa Liidul ei ole võimalik selles vallas midagi paremaks muuta. Nähti, et maailm on pöördumatult muutunud ja see tekitab ängistust ja tahet end keskkonnateemadest distantseerida. **Lootusetus ja pöördumatute muutuste tajumine** väljendus näiteks tõdemuses, et lastele jääb maha palju kehvem elukeskkond kui on meil: “Mul on oma lastest kahju. See on hea, et ma seda ei näe. /.../Ma saan aru nendest inimestest, kes lapsi ei soovi.” (Vladimir, 70). Pöördumatud muutused tekitasid ka minnalaskmise tunnet, mille sõnastas hästi Kalev (42), kui kõnelesime metsade majandamisest Eestis. Ta tunnistas, et metsade ökoloogiline ja majanduslik väärtus peaksid olema tasakaalus, ent leidis, et globaalses kontekstis ei oleks sellest erilist kasu, kui eestlased oma majandushuvid metsade hoidmise tõttu tagaplaanile jätaksid: “Ma arvan, et on [Eesti metsad hästi hoitud] ja nii palju kui minul on ülevaade sellest kliima soojenemise kõigest sellest vaatepildist, siis tegelikult ega noh oleme ausad, me liigume ikkagi päris suurel kiirusel suht suurde tupikusse. Selles mõttes võib-olla see isegi ei ole vale, et võtta sealt veel, mis võtta annab, eks ole. Ma kindlasti ei toeta mingit laastavat lageraiet ja seda kõike, aga aga jah.”

Sageli sõnastati **abituse tunnet**, sest me ei liigu ühiskonnana keskkonnanahoiu poole või oleme ise rohepöörde eesmärkidest kõrvale pöördunud. Eeskätt toodi esile Venemaa sõda Ukraina vastu ning selle mõju energiasektorile (põlevkivi tootmise jätkumist Eestis, kivisöe tootmise taaskäivitamist eri riikides jne), samuti militaartegevuse suurt keskkonnamõju: “See on täiesti mõistusevastane asi, seal tekib pigem selline jõuetus ja kui palju sinna praegu tekib seda...rämpsu. Kui palju. Rääkides sõjatehnikast, siis need kokku varisenud majad. Ühesõnaga, see on ainult üks jabur lõhkumine”. (Tiina, 45). Esile toodi ka koroonakriisi mõningaid mõjusid – ühekordselt kasutatavate toodete tarvitamist ja pakendamise suurendamist. Neid protsesse kirjeldati rohepöörde eesmärkide suhtes vastassuunalistena. Sellisel juhul tajuti, et üksikisiku keskkonnanahoidlikud valikud on vastuvoolu ujumine palju suuremate protsesside kontekstis. Siinkohal lähevad praktilised, kättesaadavad väikesed valikud ja otsused – mida mina saan teha? – vastuollu suure pildiga ja on sellega ühildamatud.

Üksikisiku vastutus ja tema mõju muutuste juhtimises tõstatas tugevalt nii intervjuudes, osalusvaatlustes ja ka autoentograafilistes vaatlustes kontekstides, kus arutleti oma keskkonnanahoidlike praktikate üle. Valdavalt arutlesid üksikisiku vastutuse teemal need inimesed, kes juba on püüdnud keskkonnanahoidlike valikuid teha, ent pole kindlad nende mõjus: “Siis üks asi, mida mind selle teema juures nagu on närvi ajanud, on see, et lootus on alati, et süsteem muutub, aga tegelikult seda näha ei ole. Sellisel suurel skaalal, need muutused toimuvad ikka väga-väga suure sammuga, ja pigem üritatakse vastutust siis kuidagi indiviididele veeretada - et sorteerige prügi, ma ei tea, et me enam Euroopa Liidus ei tooda ja ei müü plastikkõrse, ja mis on nagu...tilk suures ookeanis. See tekitab sellist lootusetuse tunnet” (Agata, 32) Tunnetati, et need valikud ja muutused, mida üksikisikud saavad teha, ei anna neile piisavalt agentsust ega võimesta keskkonnakriisi kontekstis. Vastutuse teema kerkis mõnel juhul esile ka neis intervjuudes, kus inimesed keskkonnanahoiu küsimust oluliseks ei pidanud või ei olnud motiveeritud enda käitumist muutma, ent see polnud üldine: “Ma arvan, et [üksikisikust] ei sõltu midagi. Kui me vaatame rahvusvahelisi CO2 emissioone, siis nende liider on Hiina ja India ja selle põhjuseks on tööstus. Iga kord, kui ökoaktivistid Eestis ütlevad, et me peame vähem liha sööma, sest loomakasvatus on suur emissioonide allikas, ning mina ütlen neile: “haha, noh, hakkate te kunstliha tarbima, aga mis siis? Aga Hiinas ja Indias elatakse edasi, nagu elati”. (Ilja, 45). Seega ei saa antud uuringu kontekstis öelda, et isikliku vastutuse küsimus asetati vastandusse ühiskonna, riigi, maailma või teiste isikute vastutusega, vaid see on otseses seoses iseenda agentsuse, enda tegevuste mõju ja olemasolevate võimaluste üle juurdlemisega.

Kaasamine, koostöö ja vastutus

Riik, kohalik omavalitsus, inimene

Intervjuud kinnitasid, et suhestumine riigi, kohaliku omavalitsuse ja kogukondadega mõjutab otseselt hoiakuid rohepöörde suhtes ja valmisolekut mitmesuguste muutustega kohaneda. Eri haldustasandite rolli rohepöörde rakendamises on põhjalikumalt kirjeldatud vastavate valdkondade all, ent siinkohal tasub välja tuua **erinevus maapiirkondade ja linnaliste asulate vahel**, kui kõnelda suhestumisest omavalitsuse ja riigiga rohepöörde kontekstis. Uuringu fookusaladest on eeskätt saared ja Kagu-Eesti maapiirkonnad, mida võib ühtlasi vaadelda ääremaadena. Linnades ja maapiirkondades elavate inimeste kirjeldus oma võimalikest valikutest, võimalustest ja motivatsioonidest oli põhimõtteliselt erinev, sest riigipoolsete tugistruktuuride roll nende valikute suunajana oli erinev.

Maapiirkondade inimesed kirjeldasid oma valikuid napimatena ja end tajuti erinevate muutuste suhtes haavatavana. Iseäranis eristusid siin saared, kus füüsilisest eraldatusest tingituna on tugisüsteemide toimimine igapäevaelu seisukohalt eriti suure tähtsusega. Ääremaal on inimeste keskkonnahoidlikud valikud ühelt poolt piiratud, näiteks ei saa valida ühistransporti isikliku sõiduauto asemel või jäätmeid sorteerida ja ära viia, kui konteinereid ei tühjendata piisavalt sagedasti või taaskasutuspunktid on kaugel. Maapiirkondade inimesed nägid seega keskkonnahoidlikke valikuid enam sõltuvatena riigi tugistruktuuridest. Teisalt näevad inimesed valikute piiratust sageli ka oma elukorralduse väiksema keskkonnamõju põhjusena – kasvatatakse ise toitu, tarbitakse vähem impulsiivselt ja mõeldakse käigud enam läbi.

Sõnum, et mitmesugused riiklikult loodud toetusmeetmed keskkonnakriisiga toime tulemiseks ei ole kõigile ühtviisi kättesaadavad ja et nende toimimiseks oleks vaja **enam paindlikkust** tuli samuti enam esile just maapiirkondade puhul (vt ka energiatarbimise ja metsanduse alaosa). Keskne küsimus on – kuidas integreerida oma hakkamasaamise praktikad ja riigipoolne tugisüsteem? Vastajad tunnetasid, et toetusi saavad kiiremad, edukamad ja varasemate kogemustega taotlejad, toetusi ei kasutata alati sihtotstarbeliselt (nt poollooduslike koosluste hooldamise puhul) või on reeglid liiga jäigad (nt energiatarbimise renoveerimise puhul).

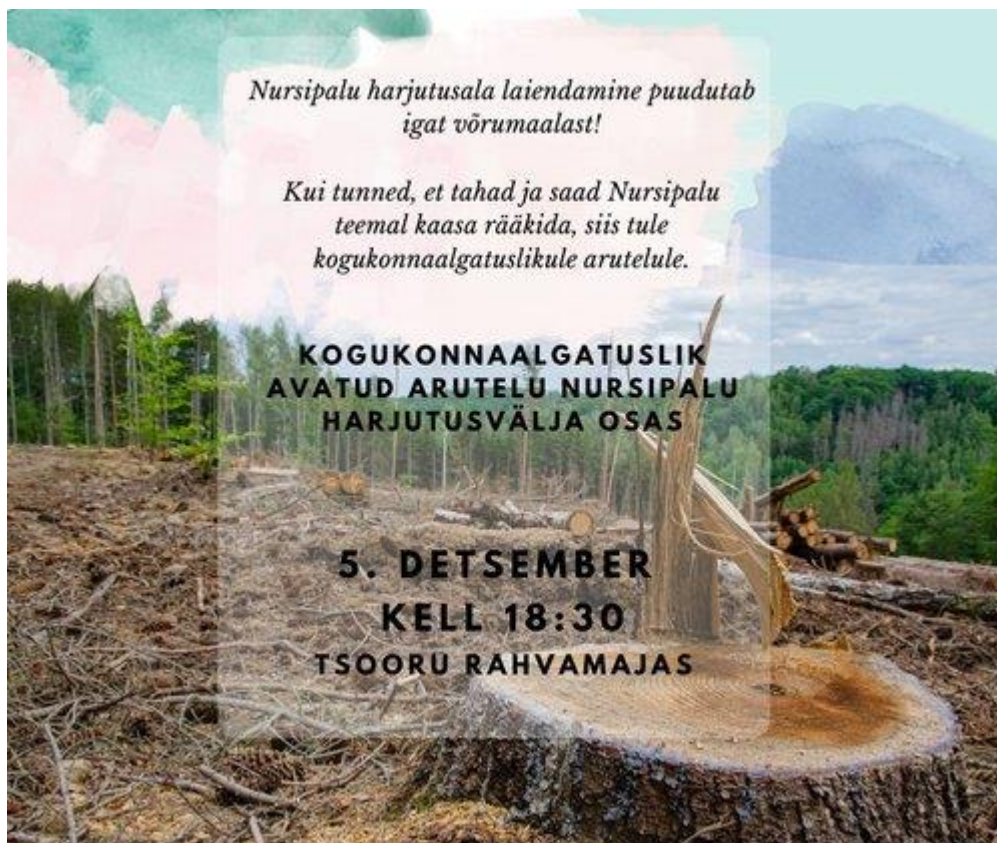
Kaasamine ja mõju

Intervjueeritavad tunnetasid, et kaasa rääkimine Eesti kontekstis on palju seotud isikliku motivatsiooniga – mõned tõdesid, et see on inimese enda aktiivsuses kinni "**Tegelikult Eesti oma väiksuses ja kogu selles asjaajamises, ma arvan, et kui sa ise tahad olla asjadega kursis, siis tegelt meil on suhteliselt võimalik kaasa rääkida päris rohujuure tasandilt ma arvan. Ole mees ja tee.**" (Kalev, 42). Isiklikul pinnal võib **kaasa rääkimast takistada julguse puudumine ja ebakindlus**, eriti toodi seda välja väiksemate kogukondade puhul, samuti hirm minna

konflikti kogukonna teiste liikmetega või jääda naerualuseks või saada asjatut tähelepanu: “Võibolla see on selle väikese kogukonna probleem, et kui sa siin mingi mõttega välja tuled, siis väikeses kogukonnas kõik sind teavad ja siis on see “Aa, kuule, aga tema ütles ju niimoodi!” See tekitab siukest minu mõistes siukest mõttetut, asjatut tähelepanu.” (Katrin, 45)

Kanaleid kaasa rääkimiseks on mitmeid, nimetati valimisi, ise valimistel kandideerimist, Arvamusfestivali, petitsioone, sotsiaalmeediat, kohaliku kogukonna kaasamist arenduste kontekstis, meedia kaudu kõnelemist, huvirühmade kaudu kõnelemist jne. Eesti väiksus võimaldab igapäev sekkuda. Tõdeti, et veidi **lihtsam on kaasa rääkida osana kogukonnast, huvirühmast, ettevõtjana, kui üksikisikuna.**

Teisalt – hoolimata kaasa rääkimise võimalustest, mida meie intervjuueeritud inimesed ka aktiivselt kasutasid – tõdeti, et **nende hääl pole mõju**. Ehk et kommunikatsioonikanalid ja kaasamispraktikad otsustusprotsessides osalemiseks on küll loodud, ent otsuste tegemisel ei võeta inimesi kuulda: “Teine küsimus on see, kui paljude avaliku arvamusega arvestatakse otsuste vastuvõtmisel. Ja minu arvates siin tekib palju probleeme, sest see on poliitiline-korporatiivne kultuur, et “teie võite seal rääkida küll, meil on demokraatia ja sõnavabadus, aga meie teame paremini, kuidas on vaja teha”. (Ilja, 45). Põhjustena tajuti poliitikute ja ametnike harjumust otsustada teatud viisil, omavahelisi suhteid ja korrupsiooni (eriti väikeasulate ja maapiirkondade puhul), poliitikute puhul ka pika plaani puudumist ja lühiajalist omakasu, viimase näidetena toodi nii LNG laevale kai ehitamise juhtumit kui Nursipalu harjutusvälja laiendamist. Nursipalu harjutusvälja laiendamise kontekstis väljendati **pettumust ja umbusaldust** riigi ja ametnike suhtes, kes on kaasamist näinud formaalsusena, pelga informeerimisena. Tsooru rahvamajas peetud kogukonnaalgatuslikul arutelul rõhutati, kuidas kohalikel tuleb planeeringuprotsessi oluliselt ise suunata ja takistada, et kogukonda kuulda võetaks, riiki ei nähtud usaldusväärse partnerina.

Pilt 1. Nurssipalu arutelu kuulutus.

Kaasamine planeeritavate arenduste kontekstis

Kesksena kerkis kaasamise küsimus esile suuremate arenduste ja ümberkorraldustega rohepöörde kontekstis: meretuulepargid, põlevkivitööstuse ümberkujundamine ja võimalik tuumajaama ehitus mõjutavad vahetult elukeskkonda ja toimetulekut. Kaasamine ja konfliktiennetus arenduste kontekstis eeldab spetsiifilisemat käsitlust teiste uuringute raames, ent toome siinkohal välja mõned rõhuasetused, mis rohepöördega seotud hoiakuid mõjutasid.

Inimesed tunnevad, et suurte arenduste mõju kohalikele kogukondadele on sageli läbi rääkimata. Inimesed tunnevad puudust mitte infost üleüldiselt, vaid ootavad enam teavet, kuidas kohalik kogukond arendustest mõjutatud saab või kuidas need arendused hakkama saamist mõjutavad. Väljendatakse, kuidas **kohaliku ja riikliku tasandi sidustamine neis diskussioonides on sageli jäänud nõrgaks.** Näiteks on saarte elanikele oluline, mõista kas ja kuidas tuuleparkide rajamine võiks nende endi energiapuudust toetada: **“Räägitakse, et tuulepark hakkab meie eest ära tarbima, sest seal on natukene vaja ja siis kust ta saab, on siit Sõrvest. Vähemalt tekib üks tähtis seksikas tarbija, kelle eest hoolitsetakse, sest me oleme sama liini peal. Et siis vast olukord paraneb [varustuskindlusega].”** (Toomas, 42) Sageli tajutakse, et erinevad kahtlused, vaeleusaamad, ka liigne skepsis on just seda sorti infopuuduse tulemus.

Teisalt väljendasid intervjueeritavad, kes olid suurematest arendustest tõenäolisemalt puudutatud **vastumeelsust n-ö tehingu mõtteviisile**: piirkonda suurte arendusobjektide ehitamist ei saa kompenseerida rahasüstiga, vaid arendused ise peaksid olema kasulikud kohalikul tasandil, seostatud kohalike struktuuridega ja elukeskkonnaga. Hästi sõnastas selle vastumeelsuse Tiina (45) Hiiumaalt: “**Pange see rahapakk sinna Heltermaa sadama kaile, küll me ta sealt ära võtame, aga ärge ise tulge.**”, kes toob samas välja taaskord küsimuse maapiirkonnas hakkama saamise toetamisest: “**Et oleme jututeema üles võtnud, aga praegu ikkagi saare inimese jaoks on ikkagi jäänud lõpuni selgitamata, mil moel see tuulepark, mis meie visuaaliat hakkab risustama meres või tekitab meile teemasid, kuidas ta meid ikkagi aidata saab ja kuidas ta meile kasulik on.**” Meie intervjuudest jääb kõlama, kuidas kohalikud kogukonnad mõistavad taastuvenergiale ülemineku vajadust ja ei ole meretuuleparkidele põhimõtteliselt vastu, ent ollakse ettevaatlikud ja soovitakse, et need ei piiraks olemasolevaid elualasid ja kohalikke toimetulekuviise (nt. turism, kalandus).

Kogukonda kuulumine

Kogukondadesse kuulumine on seotud inimeste töö või hobiga, aga ka kodanikuaktiivsusega. Kuigi ise ei osatud tihti kohe öelda, millisesse kogukonda kuulutakse – ilmselt ei mõeldud oma tegevusest “kogukonda kuulumise” läbi –, võib kinnitada, et kogukondi on sellegipoolest palju ja erinevaid: kes on kohalikus volikogus või tarbijate ühistus, kes kalurite koja liige, kes peab õmblusklubi, kes õpetab pärimuskultuuri või tantsu, korraldab jõululaata või töötab noortekeskuses, kes on aktiivne kaitseliidus või korteriühistus. Kõik intervjueeritud kuuluvad kuhugi, kus toimuvad arutelud nii päevapoliitilistel kui vahel ka keskkonnateemadel. Sellised üldnimetatud kogukonnad on üks võimalik kasutamata potentsiaal, mille kaudu võiks inimesteni kestliku arengu põhimõtteid praktilisel, kollektiivse tegutsemise tasandil viia, võimaldades neil tuttavas kontekstis kestlikke eesmärke seada. Selliseks näiteks oli uuringus Melsase kogukonnamajas korraldatud, vana aja jõulukommete suunatud jõuluturg, mis innustas taaskasutust ja seeläbi tarbimise vähendamist.

Saartel ja ääremaadel on ise (kogukonnana) hakkama saamine oluline ja see asjaolu tingib ka keskkonnateemadesse suhtumise: kas ja kuidas rohepöörde arengud (näiteks tuuleparkide rajamine, energiatõhususe meetmed jm) aitavad kohalikul kogukonnal püsida või kas need teevad hakkama saamise keeruliseks. Kuhu riik ei ulatu või kus riiklikud süsteemid ei toimi, seal võtab kogukond riigi rolli üle – seda näitlikustab transpordi ja toidujagamise kogukondlikkus ja üksteise toetamine. Vestlusest hiidlase Tiinaga (45) nähtub tunne, et rohepöördega kaasaskäivad arengud võivad kultuurilist iseolemist ja hakkamasaamist saarel vähendada. Näiteks tuuleparkide rajamine ei pruugi tuua kasu Hiiumaa energiatarbijatele, ent võib hoopis kohalikku elukeskkonda kahjustada või häirida: “**/.../ praegu ikkagi saare inimese jaoks on ikkagi jäänud lõpuni selgitamata, mil moel see tuulepark, mis meie visuaaliat hakkab**

risustama meres või tekitab meile teemasid, kuidas ta meid ikkagi aidata saab ja kuidas ta meile kasulik on.” Tiina tajub, et kohalike inimeste seas on infopuudus ja et erinevad kahtlused, vaeleusaamad, ka liigne skepsis on just infopuuduse tulemus. Riigi tasandil tundub sealsetele elanikele, et saared on ära unustatud või neile ei pöörata nii palju tähelepanu: “Et see mõtlemine on tihti väga Mandri-Eesti keskne, ja unustatakse ära seesama saarelisus [...]. Paraku ma näeme seda, et see kohalik lükatakse nagu eest ära.”

Ka Toomas (42) Saaremaalt tunnetab, et ääremaa inimesed on üksi jäänud ja saavad vähem teenuseid. Ta rõhutab kohaliku kogukonna sisese koostöö olulisust keskkonnateemade puhul, sealhulgas erinevate rohepöördega seotud arengute kontekstis. Toomas leiab, et kui kogukonnasisene koostöö ei toimi, ei vormu ka dialoogipartnereid, kellega riik saaks suhelda või kelle huvide eest peaks võitlema. Toomas tunnetab, et sisemine killustatus on väga suur probleem. Säärast kogukonna killustatust tõukab tagant ääremaastumine – nõrgad tugistruktuurid võimaldavad esile kerkida karismaatilistel üksikisikutel, valeinfol jne. “Riiki ei ole kohal, tema teenuseid ei ole kohal, kontrolli. Laseb igasugu asju teha igasugu tegelastel. Noh, olgem ausad, ma ise naudin ka mõnikord seda riigi mitte kohal olemist.” Teisalt oleks võimalus üksikisiku või kogukonna tasandil kaasa rääkida oluliseks motivaatoriks keskkonnasäästlike otsuste tegemisel. Mingitel põhjustel on aga sellised kokkutulemised, mis püüavad kogukondlikult kohalikke muresid arutada – näiteks rannatuulikutel teemat –, sumbunud. “Neid altpoolt initsiatiive on olnud siin palju, aga need on sumbunud peale esimest kohtumist. Tavaliselt luuakse mingi grupp, aga seal ei toimu midagi.” (Toomas) Inimesed on erinevad, põhjused kokkutulemiseks ja vastuolemiseks on liiga erinevad, nii on raske ühiselt midagi ette võtta. Tiina ja Toomase mõtted viitavad asjaolule, et **maapiirkondade kogukonnad vajavad riigi kohalolu**, just õige teabe levimise ning kogukondade otsustesse kaasamise nimel.

Inimeste esitine kahtlus oma kogukondliku kuuluvuse üle vaagides peegeldab ka mittekuulumise tunnet. Kõigil on küll tööd, pered, hobid või mingisugunegi kuuluvus, mida meie võime tõlgendada kogukonnana, aga mõned osalejad väljendasid mittekuulumist ka otse. Katrin (45) Tõrvast nimetas oma kogukonnana kohalikku omavalitsust ja Tõrva linna, ehkki väljendas selles pettumust: tema jaoks on keeruline sellesse kogukonda kuuluda ja kaasa rääkida. “Võibolla see on selle väikese kogukonna probleem, et kui sa siin mingi mõttega välja tuled, siis väikeses kogukonnas kõik sind teavad ja siis on see “Aa, kuule, aga tema ütles ju niimoodi!” See tekitab siukest minu mõistes siukest mõttetut, asjatut tähelepanu. [...] Ma pigem väldin seda.” Katrinil on mulje, et kui ta oma arvamust avaldakski, oleks see kui hüüdjä hää kõrbes, sest otsuse teeb ikkagi keegi teine ja “otsused tehakse ära ikkagi nii nagu tahetakse teha.”

On ka vastupidiseid näiteid: detsembris Tsoorus kokku tulnud rahvaalgatuslik kogukonna arutelu Nursipalu harjutusvälja laiendamise vastu. Saalitäis kohaletulnuid suutis pigem hõlpsasti leida ühise keele ja mõtestada oma edasine plaan. Osalejaid oli erinevaid, aga eesmärk pühitses abinõu – üksmeelselt otsustati luua MTÜ ja pandi paika tegevusplaan

edasisteks ühisteks sammudeks oma kodude päästmise nimel. Võrumaa kogukonna aktiivne liige Liisi tunneb, et Võrumaa kogukond on hästi käima läinud – korraldatakse üritusi, tegutsetakse eri teemade töögruppides, näiteks “parim enne” tähtaja ületanud toidu poodidest “päästmise” ja laiali jagamisega.

Melsase kogukonnamaja Saaremaal on samuti hea näide, kuidas üks kogukonnapood võib laieneda inimesi ühendavaks ja ka keskkonnahoiu ideid kandvaks ettevõtmiseks. Just kogukonnapoodi pidavad kohalikud korraldasid möödunud jõuludel esmakordselt kolmepäevase jõulumaal. Ürituse teemaks olid vana aja kombed, mistõttu olid ehted ja sisustus temaatilise meeleolu loomiseks taaskasutatud, need koguti kokku ümberkaudse piirkonna kodudest. Jõulumaal sai kuulda vana aja kommetest, aga ka kogukonnamaja ja -poe avamise loost, kohaliku kogukonna, sealhulgas eakate tegemistest. Seal korraldati töötubasid, lastele erinevaid lõbustusi, mis olid suuresti taaskasutatud materjalidest või kodustest vahenditest meisterdatud – roniti heinapallide peal, üles oli pandud põhutelk, vanad plekkpurgid olid päkapikkudeks joonistatud –, ning pakuti isevalmistatud küpsetisi ja muud kohalikku kraami. Ehkki plaan üritusel jäätmeid liigiti koguda ei õnnestunud, koguti siiski pakendijäätmed eraldi ja viidi vastavasse prügikonteinerisse.

Pilt 2: Vana aja jõulukaunistused ja postkaardid Melsase jõulumaal, need koguti üleskutse kaudu kokku kohalikest kodudest

Tulemused valdkonniti

Elurikkus ja metsandus

- Metsadega toimuvad muutused on isiklikul tasandil tajutavad, ka metsandusdebatti tõlgendatakse isiklike kogemuste kontekstis
- Metsade hooliv ja jätkusuutlik majandamine on oluline
- Elurikkus saab tähendada ühtviisi nii loodusele ruumi andmist kui looduse kujundamist inimese poolt

Metsateema tõstatus juba keskkonnamuutustest rääkides või rääkides inimeste suhestumisest loodusega, sest loodust võrdsustatakse vaikumisi metsaga: "Mets on sama mis loodus, minu jaoks." (Katrin, 45) ja looduses käimise praktikad on väga sageli ühtlasi metsas käimise praktikad: marjade, seente ja muude saaduste korjamine, matkamine, jalutamine. Metsa lähedust toodi esile ka suvekodus aja veetmise puhul. Metsade ja metsamajandamise küsimused asetisid seega isiklikku raamistikku, metsadest kõneldi isikliku seose ja kogemuse kaudu. Vaid paar inimest tõid loodusest rääkides esile metsa kõrval mõne teise keskkonnatüübi (näiteks Narva elanikule mererand, kihnlasele meri, tallinnlasele park). Teisalt, kuivõrd mets oli looduse üldnimetajaks või sümboliks, tunnetati, kuidas metsade seisund on indikaatoriks sellele, kas keskkonna seisund on Eestis hea või halb.

Metsaraie on visuaalselt nähtav ja kui elatakse maal või kui töö ja/või vaba aja tegevused on metsaga seotud, on inimestel sellega ka vahetu kokkupuude: „Neid [lageraieid] tehaksegi igal pool nii palju, [...] et vanasti käisid Obinitsa metsas [...], [nüüd] sa sõidad 10 km autoga, saad kuskilt marju korjata, kus on veel mingi mets üles jäänud. Igal pool tehakse need nii maha. Varsti pole mitte midagi kuskilt korjata.” (Kersti, 41). Teised keskkonnaprobleemid, näiteks kliimamuutused või elupaikade kadu ei joonistunud intervjuudest nii selgelt isikliku seose kaudu välja, need ei olnud visuaalselt hoomatavad.

Metsaraie oli peamine faktor, mida nimetati, kui juttu oli tajutavatest keskkonnamuutustest, sest need olid ühtlasi elukeskkonna, vahetu maastiku muutumise faktoriteks (vt keskkonnamuutuste alaosa). Maastiku vahetul muutumisel tajutakse ühtlasi isiklikult olulise keskkonna muutumist: “Aga harvendusraied ka tekitavad aeg-ajalt sellise "ou, mis nad teinud on, ma ei saa aru, kus ma olen nüüd!" Sest sa orienteerud ju metsas oma maamärkide järgi. See on ju sinu mälumaastik, maamärgid, mille järgi sa orienteerud, kust sa tead, et ahah, sealt tuleb paremale pöörata või vasakule, siis tuleb veel natuke otse minna.” (Tiina, 45). Seejuures on oluline, et isiklikku tajukogemust rõhutati mitte ainult metsaraiete kontekstis, vaid metsade olukorrast rääkides üldiselt, ka siis, kui väideti, et metsadega on Eestis suhteliselt hästi: „Ma näen praegu, kui hästi metsaga majandatakse. Kui näiteks mets raiutakse, siis 4 aasta jooksul sa pead uut metsa panema sinna, Seaduse järgi 4 aasta jooksul. /.../ Mets raiutakse maha ja siis järgmine aasta on seal juba uus mets. Sest istikuid on päris palju ja neid

istikuid peab kuskile panema. Ja mets taastatakse ühe aasta pärast. /.../ Aga mina räägin just Lõuna-Eesti aspektist. Ma füüsiliselt näen, mis seal toimub.” (Viktor, 37). Seega on metsade olukord justkui isikliku kogemuse pealt tõestatav või ümber lükatav, see on midagi silmaga nähtavat ja tajutavat.

Mets, millest intervjueeritavad kõnelevad ja mida nad kirjeldavad, on visuaalselt konkreetselt defineeritud keskkond, omamoodi ideaalmaastik: enamasti männimets, visuaalselt nauditav ja kergesti läbitav, seal saab jalutada, see on täiskasvanud mets, – noort metsa või võsa ei määratlenud intervjueeritavad enamikel juhtudel metsana. Metsast kõneldes tuleb silme ette “tumeroheline Eesti mets, sambla ja puude ja marjadega” (Teele, 34) ja metsad, kus käiakse, on “tavaliselt männimetsad, samblapinnaga, mustikavartega kaetud ja pohlaokstega kaetud, mitte võsastunud. /.../ Näen nagu kaugele.” (Katrin, 45). Mets seostus tugevalt selliste märksõnadega nagu vaikus, ilu ja rahu.

Intervjueeritavad ei sõnastanud vastuolu metsamajandamise ja metsa looduslikkuse või heaolu vahel. Pigem väljendasid inimesed arvamust, et õige ja tasakaalukas metsade majandamine toetab nende elurikkust ja looduslikku arengut. Ka need, kes tõid esile metsaraie intensiivsust, tõdesid, et metsa peab majandama. Rõhutati, et metsamajandamine ei tohiks metsade taastootmist ületada ja peaks olema hooliv. Metsamajandamise lohakust, röövellikkust või ebapädevust mainisid enamik intervjueeritavaid: „Mida mina üldse ei salli, kui see metsa mahavõtmine on olnud selline, et see raielank on kohutavalt kole. Siis sa saad aru, et seda on tehtud mitte südamega. Kui see känd ikka, kohati üks on nii kõrge, teine selline, risu-räsu, teatud risu-räsu käib metsaga kaasa. Kui on tehtud ilus lank, sa naudid juba selle langi ilu, see on ilus.” (Tiina, 45). Ka siinkohal on visuaalne tajus see, mille kaudu metsamajandamise praktikaid hinnatakse: Ma mõtlen, et pigem see esteetiline pool, kui on väga ropusti tehtud midagi. See natuke häirib.“ (Tõnu, 64)

Just saartel elavad inimesed tõid metsamajandamise probleemide kõrval esile poollooduslike koosluste kadumist (võsastumist), mis vähendab elurikkust ja on maastikumuutusena häiriv: “Ükskord hakkasin oma perega minema, mehe ja kolme lapsega sinna sarapuumetsa. Ma ei tundnud ära, see maastik oli nii muutunud. Ja ma arvan, et küla all metsa ma ei proovigi minna oma kullerkupualasid otsima, sest kui seal enam heina ei tehtud, siis see puisniit juba kaob.” (Tiina, 45). Ka poollooduslike koosluste puhul toodi sarnaselt metsamajandamisega esile, et oluline on hooliv majandamine ning et kehtivad toetusmehhanismid ei toeta piisavalt ökoloogilisi kooslusi ehk ei täida oma eesmärki. Kõlama jäi sama vastuolu hooliva majandamise ja majandusliku kasu vahel, mis kerkis esile ka metsamajandamise osas: “Eestis toetatakse sellele printsiibile, et kõige suurem saab kõige esimesena. Kunagi maaülikoolis tehti analüüs, et leida need, kes saavad ilma toetuseta ka. Need kõige suuremad, aga nemad saavad järjekordse toetuse. See teeb kahte asja – väga palju väikseid jäävad ilma ja lõpetavad selle tegevuse ära ja need, kes võtavad omale suured alad teha, need teevad seda ühetaoliselt. Looduse jaoks on just vajalik, et see oleks mitmekesine, eri moel hooldatud.

Mitmekeesisuse kadu on kole, kuigi vormiliselt on kõik kombes. [...] Sellises maailmas jäävad alles need, kes teevad seda raha pärast, toetuse pärast, mitte motivatsiooni.” (Toomas, 42)

Intervjuude põhjal on võimatu öelda, kuivõrd on metsade olukord, sealhulgas raied osa igapäevasest maastikukogemusest ja kuivõrd mõjutab nende teadvustamist intensiivne **metsandusdebatt** – näiteks võivad raielangid tee ääres või puidukoormaga autod inimestele enam nähtavaks saada ja silma riivata, sest need seostuvad meedias kõlanud sõnumitega metsamajandamisest. Intervjueeritavad ei sõnastanud metsamajandamise arutelu kontekstis reljeefseid poolt- või vastuargumente. Ehkki raiumise intensiivsus häiris, nähti metsamajandamise küsimust kompleksse probleemina, milles on vastuolulisi sõnumeid – teadlased ei ole üksmeelsed ja numbreid saab tõlgendada mitmeti, see tekitas diskussioonist vöörandumise: “Muidugi ma poole kõrvaga olen kuulnud, kõik see metsa teema ja asi. Ja samas minu jaoks on arusaamatu, kuidas ühe ülikooli teadlased ühest osakonnast räägivad ühte juttu, et tuleb lõigata rohkem... ja teised räägivad, et noh ei saa. Minu jaoks seal on palju mingisugust... No ongi vastandlikud sõnumid.” (Kalev, 42) Vastandlikud sõnumid metsandusdebatis ei tekita usaldust, turvalist raamistikku, milles kaasa rääkida: “Ja muus osas on rohkem küsimus mingisuguses metsabilansis ja kõikides nendes statistilistes numbrites, kus siia maani vaieldakse, et kui palju meil metsa on ja mida lugeda metsaks, kas põllutagust võsa lugeda metsaks, mis on metsamaa ja mis on mets. Need mõisted on sassis nagu Kört-Pärtli särk. Ja iga huvigrupp kasutab seda oma demagoogias.” (Tõnu, 64)

Metsade väärindamise küsimuses toodi enam esile kohalikkust – väärindamise puhul ei kõneldud, missugust tarbeeset või toodangut võiks puidust saada, vaid et Eesti metsa peaks kasutama Eestis, mitte importima seda teistesse riikidesse. Seda seisukohta kirjeldas hästi ise metsandussektoris töötav Andreas (23): “Pelleti tegemiseks kasutatakse üldiselt leppa ja siukest lehtpuud, või ka okaspuud, mis on kas siis mäda või ei leia rakendust isegi mitte paberipuuna. Kui võtta need puidusortimendid, siis kõige kõrgem kvaliteet on on ju palk, pakk, vineer, teeme spooni, ja sellest järgmine aste oleks siis paberipuit tselluloosiks. See on see kurja juur, mis meil Eestist välja reisib praegu. Et me räägime, et Eesti puit viiakse väeringute kujul välja, siis see ongi see osa, need miljonid tihumeetrid.” **Tselluloositehase diskussioonile** viidati mõnel korral samuti, ent eeskätt NIMBY ehk “mitte-minu-tagahoovi” kontekstis – kirjeldati, et see on koos tuuleparkide ja tuumajaamaga üks neist arendustest, mille kohalikud on blokeerinud. Sealjuures kõlas NIMBY argument tugevamalt just nende inimeste poolt, kes ise arendustest mõjutatud ei olnud (vt ka kaasamise alaosast).

Ehkki valdavalt väljendati muret metsade ülemajandamise pärast, tõid mõned intervjueeritavatest esile, et metsamajandamisega on Eestis hästi ja et metsandusdebatt on põhjendamatu või liialt emotsionaalne: “See on ka selline popkultuuri osa, õudus-õudus, metsa hävitatakse, aga kui me vaatame statistiliselt, siis viimase 20 aasta jooksul on meil metsa tegelikult juurde tulnud. Need on numbrid” (Ilja, 45). Uuringu põhjal ei saa väita, et metsamajandamise debatis oleks end lähtuvalt isiklikust või professionaalsest kokkupuutest

valdkonnaga ühele või teisele poole positsioneeritud – liigset emotsionaalsust rõhutanud inimesed põhjendasid oma seisukohta enamasti isikliku kokkupuute või teadmiste kaudu (amet metsandussektoris, visuaalne vaatlus – uued metsad kasvavad kiirelt peale) ja mõnedel juhtudel ka meedias kõlanud seisukohtade ja numbrite kaudu. Valdav oli see, et **metsandusdebatti ei seostata inimeste kaasamise või kaasaráäkimisega, seda kirjeldati ekspertide ja poliitikute aruteluna.** Inimesed ei näe, et nad selles kodanikena osaleda saaksid või nende hääl kuulda oleks. Ka ei tajuta, et kodanikena oldaks riigimetsa omanikud ning ei tunnetata agentsust muutusteks. Vastuseks küsimusele, kas ta tunneb, et saab metsandusdiskussioonis osaleda n-ö kodanikust metsaomanikuna, ütleb näiteks Tiina (45): “**Ei, minu meelest ei saa. Minu meelest nad kaklevad seal oma kõrgustes ja ei, minu meelest ei saa. Mulle küll tundub, et ei saa.**”

Inimeste endi käitumispraktikaid metsade hooldusega seoses on keeruline hinnata, sest metsaomanikke või neid, kelle perekonnal oli metsa, oli intervjueritavatest veidi alla poole ja nende välja toodud metsamajandamise praktikad ning hinnangud riikliku tasandi metsamajandamise otsustele erinesid. Üldiselt oma metsamaad majandatakse, kas ise metsas harvendusraiet tehes ja sealt tarbepuitu või küttepuid võttes, aga vahel ka raieõigust müües. Raieõigust müües on inimestele oluline, et töid teostav firma teeks metsaraieid korralikult ja keskkonda rikkumata.

Elurikkus joonistus välja peamiselt loomade ja nende elupaikadega seoses, seejuures nimetati peamiselt suuremaid või tuntumaid nähtavaid loomi või nende elupaiku: “**Mina ei tea elurikkusest palju, aga tundub, et elu mitmekesisusega meil on kõik korras. Kui sa loed, et mingi karu ujus Ruhnu saarele või jalutas jää peal, see on väga tore. Meil on ilvesed, mulle tundub, et loomadega on meil kõik korras. Ei ole kaduvaid liike minu arust. Aga ma võin eksida, kuid selliseid uudiseid ma kuskil ei näinud**”. (Ilja, 45). Elurikkus seostus otseselt looduskeskkonnaga, mitte linnakeskkonnaga või tehiskeskkonnaga. Üks põhjuseid, miks linnakeskkonna ja elurikkuse seoseid ei loodud, võis tuleneda sellest, et käsitlesime elurikkuse teemat küsitluskavas koos metsa temaatikaga, ent elurikkust ei puudutatud ka sektiioonides linnast, transpordist või keskkonnamuutuste tajumisest.

Elurikkuse kirjeldamisel joonistus välja kaks erinevat suunda: elurikkus on ühelt poolt seotud looduse tasakaaluga, loodusele ruumi andmisega – et loomadel oleks elupaiku: “**loomadel on elupaik ja nad saavad niivõrd-kuivõrd normaalset elu elada, neil on ka mugav ja toitu ja vett**” (Stiina, 23). Ent teisalt on elurikkus inimtegevuse tulemus, seda saab toetada targa metsamajandamise, jahipidamise, maastike kujundamise jt. praktikatega, elurikkus ei ole loodus iseenesest: “**Meil Eesti on üks suur soo ja seetõttu siis praegu ongi näha selliseid metsasid, kus sa näed sügavat metsa ja see on mitte sellepärast, et on ilus, et siuke mets on miljon aastat kasvanud, vaid see on sellepärast, et sellega tegeletakse. See tähendab seda, et metsal on omanikud, kes teevad teda ilusamaks ja tervemaks.**” (Viktor, 37)

Energiakasutus

- Energiakasutuse üle otsustamisel soovitakse senisest enam paindlikkust ja kindlust
- Rohepöördega kaasnevad energiataristu ümberkorraldused tekitavad ebakindlust
- Energiakasutusega seotud valikuid mõjutab enim hind

Energia teema kõnetab inimesi uuringu fookusvaldkondadest selgelt kõige enam. Ühelt poolt on see esil üldisema energia hindade kasvu tõttu ja muutuste tõttu elektrihinna määramisel (universaalteenuse tulek), kuna need puudutavad väga praktiliselt igapäevast toimetulekut. Teisalt on lisaks hinnatõusule teema esil ka avalikus ruumis, seoses Ukraina sõja ja energiajulgeolekuga, samuti tuuleparkide ehituse, LNG-laeva hankimisega jne. Uuringu mõned fookusalad, eeskätt saared ja Ida-Virumaa on otseselt mõjutatud uue energiataristu arendusest või energiasektori ümberkorraldamisest. Nendes piirkondades on energiateema otseses seoses elukeskkonna ja kodupiirkonna arengutega. Saartel oli vahetult enne meie välitöid 2022. aasta detsembris olnud lumetorm, mis põhjustas ulatuslikke elektrikatkestusi. Antud uuringu kontekstis kerkis energia teema seega üles pelgalt isiklike praktikate ja valikute kontekstis (nt on see enam võimalik toidu ja transpordi puhul), isiklik ja ühiskondlik tasand on energiaküsimuses alati seostatud.

Isiklikest tarbimisotsustest kõneldes rõhutasid kõik intervjueeritavad, et hinnasurve on pannud neid energiatarbimist vähendama – lülitatakse välja tulesid ja kodumasinaid, alandatakse toatemperatuuri, jälgitakse ja mõeldakse läbi energiakulu toidu valmistamisel jm. Selgelt toodi ka esile, et nn universaalteenuse tulek on elektrisäästu vähendanud. Keskkonnateemat energiasäästu põhjusena välja ei toodud, ent ei saa väita, et see oluline poleks – lihtsalt hinnasurve ja toimetulek on dominantsemad teemad. Elektri hinda ei nähtud seejuures paindliku faktorina või läbiräägitava mõjurina ehk seda ei kompenseeri hea emotsioon, keskkonnahoid jmt ning energiatarbimine kuulub lahutamatu kokku majandusliku toimetulekuga: „/.../ kellele seda rohelist energiat vaja on, kui see tähendab ainult... ma ei tea... Arktika jääkarude päästmiseks. Palju lihtsam on inimesi veenda, kui see on lihtsalt tulus. Raha. Sa säästad raha. See on inimestele lihtsalt arusaadav, ei ole vaja mingeid keerulisi graafikuid vaadata.” (Aleksei, 37)

Hind on elektripaketi valikul ja energiatarbimisega seotud otsuste tegemisel keskne faktor, sealhulgas nii elektripaketi valikul (roheenergia, põlevkivienergia) kui taastuvenergia lahenduste kasutuselevõtul (näiteks päikesepaneelide paigaldamine majale). Mõned intervjueeritavad tunnistasid, et ei teadnud võimalusest valida roheenergial põhinev tarbimispakett. Enamik olid siiski sellest teadlikud, ent ei pidanud seda

konkurentsivõimeliseks. Kõik intervjuueeritavad (ja siin ei olnud ühtegi erandit) ütlesid, et valiksid rohelise energia paketi, kui see oleks soodsam, ent praegu on soodsaim variant universaalteenus: “No lõppkokkuvõttes ikkagi ma arvan, et meie Eesti elatustaseme juures enamasti inimesi võtavad ikkagi universaalteenuse, rahaline pool on oluline. Me oleme ikkagi vaene rahvas. No tegelt on nii, elatustase on ehmatav.” (Kalev, 42). Roheenergia kasutamine peaks olema konkurentsivõimeline, mitte kallim kui universaalteenus, nagu praegu: “No see [roheenergia põhineva elektri] hind peab olema konkurentsivõimeline, sest muidu see on nagu elektriauto, üle keskmise sissetulekuga linnainimese eralõbu.” (Mariliis, 35)

Intervjuueeritavad leidsid, et **neil pole võimalusi piisavalt palju oma elektritarbimise valikuid mõjutada**. Ka ei ole neil olnud võimalik rohelisi, säästlikke valikuid teha ka juhul, kui nad on seda tahtnud. Näiteks käib päikesepaneelide ja/või tuuleenergia tootmisüksuste liitmine üldvõrku majanduslikult üle jõu või ei ole võrguga liitumine mõttekas, kuna sinna ei saaks mõnedes piirkondades elektrit müüa. Eelnevat kirjeldas ühe Eesti väikelinna lähedal eramajas elav Kalev (42): “Võrguga liitumine ei ole mõistlik, see maksab kaks korda sama palju, kui päikeseпарк...” Seega ei näe intervjuueeritud, et taastuvenergia tarbimine oleks hetkel tegelik ja realiseeritav valik. Seejuures ei kõlanud intervjuudest soovi selle järele, et riik võiks tasuda, kompenseerida elektrit. Esile toodi enam just sõltumatuse ja paindlikkuse olulisust, inimeste võimalust ise oma tarbimisega hinda kontrollida ja ise valida, kust ja kuidas tarbitav energia tuleb. Praegune elektri hinna määramise süsteem jääb sageli arusaamatuks, teadmatus praeguse süsteemi toimimisest ja hinna suured kõikumised on teinud inimesed ettevaatlikuks.

Taastuvate elektriallikate kasutamine oli mitmetel intervjuueeritavatel küll plaanis, aga pigem plaaniti iseseisvaid lahendusi – näiteks päikesepaneelid tarbevee soojendamiseks ja elektri üldvõrgust eraldiseisvad ehk *off-grid* lahendused. **Paindlikkuse vähesust** nähti ka selles, et pole võimalik endale ise energiapuudust tagada, sõltutakse suuremast võrgust, eeskätt saartel: “Me oleme mõelnud selle peale, me ei ole uurinud veel. Kui seda võrku müüa ei saa, siis ilmselt suvise tarbevee jaoks oleks tarbeveesüsteem mõistlikum kui päikesepaneel. No see oleneb täiesti, kuidas meil see alajaam on. Et kas see on võimeline vastu võtma seda või mitte. Või kui palju ta on võimeline vastu võtma. Sest kõik väikesed alajaamad ei ole selleks sobivad hetkel.” (Mariliis, 35). Takistusena taastuvenergia lahenduste kasutuselevõtuks nähti ka puudulikke teadmisi seadmete hooldamisest, parandamisest või käitlemisest – mis siis, kui päikesepaneelid purunevad, kuidas neid utiliseerida jne?: “Samas jälle iga kord mõtled, kohe, et siis see [päikese]paneel, puu kukub peale, läheb katki, kuhu ma ta panen? Tekib jälle see sama teema, eks.” (Tiina, 45)

Seoses elamute energiatõhusaks renoveerimisega tuli esile, et energiatõhususe meetmed ei toimi hästi. Neist ei teata piisavalt ning taotlemiseks on vaja aktiivsust ja teadmisi, mida ei eramute omanikel ega korteriühistutel ei pruugi olla. Ka ei ole meetmed paindlikud, ei soosi isetegemist, olemasolevaid vahendeid: näiteks elumaja energiatõhusaks muutmise jaoks

toetusi küll on, ent need on bürokraatlikud ja pole inimestele mugavad. Lisaks toodi välja, et ametlike meetmete kaudu kompenseeritud lahendused ei võimaldaks ise ehitamist või oma vahendite ja materjalide kasutamist: “Seal on need nõuded ja projektid ja asjad, mida kõike peab tegema, on nii palju. [...] Aga praeguse seisuga me siin üritame oma jõududega hakkama saada, sest see tundub meile lihtsam. Meile tundub, et see ei ole vaeva väärt. Et selle tõttu me peaksime võtma mingid teenusepakkujad ja see töö läheks kallimaks. Me saaksime ühelt poolt toetust, aga teiselt poolt meil oleks paberimajandus ja meil oleks vaja maksta rohkem raha.” (Mariliis, 35)

Energiateema seostus lisaks sageli keerukatele isiklikele tarbimisotsustele selgelt ka suuremate muutustega sektoris. Kuna energiat nähti rohepöörde puhul keskse valdkonnana (vt alaosa rohepöörde mõistest), kogeti, et see toob kaasa ka kõige enam muutusi – uue taristu rajamise ja vana ümberkorraldamise. Reeglina – ja siin ei olnud intervjuueeritavate seas erandeid – olid taastuenergia taristu arenduste suhtes soosivad need, keda arendused ei puudutanud. Need, kes elasid suurtest arendusprojektidest (näiteks tuulepargid saarte lähedal) mõjutatud kogukondades, olid kriitilisemad ja selgelt rohkem teema üle juurelnud. Inimesi pani näiteks tuulikute puhul muretsema nii nende valmistamise, hooldamise kui käitlemise keskkonnamõju: “Tuuliku tootmise jaoks kulub mingi hulk energiat, transport, kaevandamine, siis ta teeb seda tasa, siis ta üks hetk laguneb ära ja siis kulub veel üks ports energiat selleks, et see koost lahti võtta ja need kõrvuti panna... ta jääb põhimõtteliselt plussi, aga nii vähe plussi, et selle ülejäägiga sa saad... mis sa saad, ühte majapidamist pidada või. Jalajälje mõttes ta ei tee piisavalt suurt vahet.” (Toomas, 42). Intervjuudest jäi kõlama märksõna "rohepesu", ehk kuidas roheenergia ei ole roheline – roheenergia lahendused, näiteks päikese- või tuulepargid küll võimaldavad kasutada taastuvaid energiaressursse, aga on ise valmistatud taastumatutest materjalidest.

Samuti on tuulikute ja päikesepaneelide valmistamine sõltuv globaalsetest tarneahelatest, mistõttu ei nähta seda töökindla ja kohaliku, energiajulgeoleku kontekstis kindlustunnet pakkuva lahendusena: “Päikesepaneeli tootmistsükkel teeb ringi ümber maakera, puu oma ei tee” (Toomas, 42). Intervjuudes kerkisid korduvalt esile ka küsimused uute energiarajatiste visuaalse ilme kohta ja sobivuse kohta looduskeskkonnaga ehk nende "looduslikkus". Päikesepaneele, tuulikuid tajutakse pigem tehnilikena, visuaalse reostusena, mis ei seostu loomuliku looduskeskkonnaga ega haaku sellega hästi: “Ta on ikkagi tehismaastik, üks ole, ja ma hakkasin neid järsku märkama, et ta teeb oma metsa lagedaks selle pärast, et sinna panna see [päikese]park. [...] Ma hakkasin märkama järsku neid kuulutusi, et müün metsamaad päikesepargi rajamise eesmärgil. [...] Jah, tõesti, ühtepidi ma saan aru, et me lõputult ei saa kaevata, me peame kuskilt mujalt ka seda energiat saama hakkama. Aga kui ma hakkasin märkama seda risu. Võibolla risu ei ole õige sõna, keegi on raha maksnud toote eest, mis on teatud mõttes ikkagi esteetika. Aga see esteetika keset seda metsa järsku. Ta ei mõju hästi.” (Tiina, 45). Teisalt toodi tuulikute puhul esile, et nende silmapaistvus võib mõjuda eriliselt ja rikastada keskkonda, näiteks kirjeldas üks Kihnu kalur, kuidas punased vilkuvad ja keerlevad

tuled on öisel horisondil ilusad. Lisaks taastuenergia taristu mõjule elupaikade osas mainisid mõned inimesed ka tuulikute mõju lindudele: **“Seal, kus need tuulikud seisavad, nende all on meri hukkunud lindudest. Mitu meetrit kõrged [hukkunud lindude] mäed.”** (Vladimir, 70)

Meie küsitluskavas ei olnud eraldi küsimust tuumaenergia kohta, ent mitmetes intervjuudes kerkis see teema üles. Tuumajaama töid ühe võimaliku tulevikustsenaariumi osana Eesti kontekstis esile umbes kolmandik intervjueritavatest. Tuumaenergia osas ei väljendatud selget seisukohta, ent seda nähti võimalusena, sest – nagu välja toodi – ei taga taastuenergia üksi Eesti varustuskindlust, põlevkivi on liiga saastav ja Eesti vajab energiajulgeolekut. Tuumaenergia asetati tulevikutehnoloogiate konteksti ja sellest ei räägitud ohu, turvalisuse jm kategooriaid kasutades: **„Pange kasvõi minu maja kõrvale“** (Aleksei, 37)

Transport ja linnaplaneerimine

- **Transpordivaliku teevad inimesed mugavusest ja harjumusest, keskkonnanohiu kaalutlusel liiklusvahendit ei valita**
- **Eeskätt maapiirkondades ei toeta loodud taristu ja liinivõrk ühistranspordiga liiklemist**
- **Linnades ja linnalähedastes asulates on ühistranspordiga liiklemine ajakulukas, autoga liiklemine võimaldab paindlikkust**

Põhilised märksõnad, mis uuringus transpordi ja linnaplaneerimise osas esile tulid, on elustiil, mugavus, harjumused, ääremaastumine, linnastumine, sõltumine/sõltumatus, aeg ja raha. Keskkonnakaalutlustel liiklusvahendit pigem ei valita, kui välja arvata mõni mõtisklus elektriauto soetamise soovi üle. Enamik uuringus osalejaid liikleavad isikliku autoga, vaja on teha mitmeid erinevaid tõiseid ja eraelulisi käike. Kindlasti on vahe, kus inimene elab – linnas või maal – ning milline on tema töö- ja elustiil. Eeskätt maapiirkondades ei võimalda ühistransport ka neil, kes seda autole eelistaksid, oma liikumisi sobivalt ajastada. Seda mitte mugavuse mõttes, vaid näiteks on ühistranspordigraafikud sellised, et inimene ei jõuaks õigeks ajaks tööle ja hiljem oma lapsele enne lasteaia sulgemist järele.

On ka neid, kes ühistransporti vaevalt kaaluvadki, sest töö iseloom on selline, et tuleb päevas teha palju sõite, käia kas metsas, erinevate objektide vahet või vedada kaupa, mida käe otsas ei tassiks. Näib, et isegi paljud linna lähistel elavad inimesed ei taha oma käike ühistranspordiga teha, kuigi bussiühendus on hea ja vahemaad väikesed. Autoga liiklemine on paindlik ja mugav harjumus, millest loobuda oleks raske, ehkki valimis olid ka mõned, kes suvel vabal ajal jalgrattaga liikumist naudivad ning mõni, kes eelistab igal juhul ühistransporti ja kondijõudu.

Näiteks pigem keskkonnateadlik 42-aastane Kalev, kes elab perega ühe keskmise linna lähedal asulas, sõidab **harjumusest** ja **mugavusest** autoga: “Iga liigutus võrdub autoga, eriti noh sellisel aastaajal [detsembris]. Suvel natukene vähem on ju. Aga noh hajaasustuses see auto on siuke. Muidugi võiks ju lapsi sundida rohkem, et käige bussiga. Ega ei saa kurta ju ühenduse üle. Aga noh, eks see on ikka siuke mugavuse asi.”

Kihnus elav Kalle (66) sõidab igapäevaselt isikliku autoga. Märkimisväärne on hoopis asjaolu, et peres on kolm autot, buss, kaks mootorsaani, ATV ja mootorpaat – Kalle nimetab neid tööriistadeks. Kalle märgib, et kõik tema käigud on praktilised, niisama ta kuhugi ei sõida. Linnas käies ta ühistransporti ei kasuta, sest ei viitsi piletitega jännata ning ta ka ei tea hästi, kust kuhu bussiga saab. Kalle arvab, et elekriauto on hea, kuid kallis asi ja temal oleks vaja kastiga autot.

Kalev kaaluks küll keskkonnamõju vähendamiseks elekriauto ostu – naine sooviks Teslat –, ent see on seni jäänud hinna taha. “Ma olen selle peale mõelnud, aga täna, arvestades elekriautode hinda, maksumust, siis täna ikkagi seda meie kliimas nende, no täna on ju autod, millega sa käid Tallinnas ära, aga nende suurusjärg on ikkagi pea sada tuhat eurot eksju. Et noh kallis, kallis.” Aleksei (37) arvates “elektriautod ei saanud populaarseks mitte sellepärast, et inimesed muretsevad looduse pärast, vaid väga tore on mitte tankida.” Nikita (19) on end kurssi viinud, et elektriautod ei ole tegelikult väga keskkonnasõbralikud, sest akusid on peaaegu võimatu taaskasutada, nende eluiga on sise põlemismootorist lühem ja elekter tuleb ju põlevkivist. Tulevik olla tema sõnul hoopis vesinikautodes.

Katrin (45) Tõrvast arutleb, et kui ühistransport oleks käe-jala ulatuses, käiks ta rongiga küll. Praegu teeb ta ka need otsad, mida varem suviti meelsasti jalgrattal või jala läbis, tööautoga, kuna kulud katab tööandja. Katrini mees aga hakkas kallinenud kütusehindade tõttu tööle bussiga sõitma, sest käima pandi talle ideaalselt sobiv lisabuss.

Vastupidiselt paljudele käiks Setomaal elav Kersti (41) meelsasti bussiga tööle, eriti talvel, kui auto puhastamine ja soojendamine võtab aega ja vaeva. Sealkandis on bussiliiklus aga hõre. Ka Kerstit intervjuerinud antropoloog leppis telefonivestlusega, sest Tartust sihtkohta jõudmiseks oleks sobival laupäeval ühistranspordiga minnes kulunud kaks tundi või rohkemgi ja poleks kindel olnud, et ta sealt ilusti samal päeval tagasi jõuab. Kerstigi kombineerib Tartus käimisel autot ja bussi – ühega sõidab Võrru ja teisega sealt edasi. Praeguse töö- ja bussigraafikuga Kersti last lasteaeda viies ise õigeks ajaks tööle ei jõuaks ning hiljem enne lasteaia sulgemist lapsele järele samuti mitte: “Mul tehakse lasteaed kell 7 lahti, aga kui suvel tehti vahepeal kell 8. Mul läheb esimene buss kell 6.40 Võrru. Kes mu lapse lasteaeda viib? Mul viimane buss Võrust jõuab kell 5.15, ta on kl 6 siin [...] bussijaamas. A lasteaed on eemal, kell 6 pannakse lasteaed kinni. Mul läheb ikka kuus läbi, ma lähen lapsele lasteaeda järgi ju.”

Maapiirkondades ja saartel ei jäägi tihti muud üle, kui autoga liigelda, sest ühistranspordiga käimine nõuab palju planeerimist ja logistikat. Transpordiküsimus on saarlaste jaoks

igapäevane teema ja selle probleemiga ollakse harjunud, ütleb Hiiumaal elav Tiina (45). Ta küll kasutab võimalikult palju ühistransporti, ent sellele loota ei saavat, sest bussigraafikud ei klapi praami omadega: “Mina imestan alati, kes neid bussigraafikuid kokku paneb, see on alati siuke kerge hiina ime.” Ta leiab, et “Hiiumaa on muidugi autode poolest olnud alati esirinnas, ka nõukogude ajal. Kõige autoderohkem. See oli tõenäoliselt tingitud ühistranspordi puudulikkusest.” Hiidlased, eriti mehed, teevad Tiina sõnul autoga palju mugavuskäike – näiteks laste kooli vedamine ja tantsutrennides käimine: “Segarühmas on nii palju neid autoga sõitjaid, sest seal on mehed. Naisrühmas on naised, kel tihtipeale autoga sõitmise soakust ei ole, pole autot, ja nemad sõidavad rohkem bussidega.” Lisaks pakub Tiina ühe hea ja teostatava mõtte transpordi jagamiseks: “Aga praami peal ma iga kord mõtlen, et praami peal võiks olla väike sahtel, kus ma näen, et see auto sõidab Tallinnasse, koht on vaba. Eriti kui ma satun sellise praami peale, kus ei ole seda bussi.”

Saaremaal elav Mariliis (35) nendib, et autota oleks ääremaal raske hakkama saada: “Üks on ikkagi see, et väga suur sõltuvus on sellest oma transpordist. Et auto on, jääb ja peab olema. Muidu ei saa mitte kuhugi. Põhimõtteliselt koolilaste puhul on ju lihtne, et koolibuss kuskile suunas nad viib ja toob pärast tagasi. Aga töölkäimiseks, poeskäimiseks, lasteaeda viimiseks-toomiseks. Kõigeks on ikkagi vaja oma autot.”

Toomas (42) Saaremaalt arvab samuti, et ühistransport on halvasti korraldatud – osa busse on täis, osa tühjad. Tema kodukohas korraldati ka nõudebussi pilootprojekt, ent talle oli see liiga võõras – ta ei taha tüli teha: “Minu jaoks oleks see liiga uude kohta hüppamine, et oleks sinna helistanud ja kutsunud. Ja kohalik leht avaldas kellegi arvamuse, et seda kasutatakse nagu taksot.” Ääremaa lapsed peaksid tema sõnul koolibussiga käimiseks teistest varem ärkama, sest bussid on liiga varajased.

Mariliis leiab, et seni kuni nad jõuavad perega autokütuse eest maksta, võib ääremaal elada, ent kui ei saaks ära (mandril) käia, siis võib jääda isoleerituks. “Jaa, ma olen kasutanud bussi, aga see bussiga on...praegu viimati ma läksin bussiga Tallinnasse, ma arvutasin välja, et põhimõtteliselt see hinnavahe on nii väike, edasi-tagasi, üks inimene, et ma võin sama hästi autoga minna.” Tema hinnangul saavad kõik aru, et Saaremaal pole ühistranspordil mõtet ja sellel on isiklikust autost suurem jalajälg, sest kasutajaid on nii vähe: “Kõik saavad aru, et ühistranspordil ei ole mõtet, sest inimesi on nii vähe, nad lähevad eri suundades, eri kellaaegadel. Ja sellel ei oleks kuidagi oluliselt väiksem jalajälg, see teeks lihtsalt inimeste elu ebamugavamaks.”

Teisalt ilmneb, et just ääremaal on sõbralik laevatöötaja ja bussijuht eluküsimus, mitte viisakuse või hea teeninduse teema. Tiina rääkis, kuidas kohalikes põhjustas bussijuhtide vahetumine meeolehärra, sest tuttavate bussijuhtide asendumine võõrastega võttis ära turvalise kodutunde. Veel kirjeldas üks uuringut läbi viinud antropoloog, kuidas ta suvelõõsas end sõbra ja kassiga Hiiumaal ühest nõudepõhisest bussipeatusest avastas ning keegi mööduja (bussijuhi tütar) oli bussijuhile teada andnud, et teda vist oodatakse. Nii jõudsid rändajad ilusti tänu kohalike vastutulelikkusele ja paindlikkusele praamile. Ka teisel uurijal

oli sarnane kogemus, kui ta detsembris lumiste ilmaolude tõttu Sõru-Triigi praamile hilines. Tema jaoks lasti praami kaldtee uuesti alla ja ta pääses õnnelikult laevale. Tiinagi kinnitas, et kohalikud bussijuhid viivad su koju ka siis, kui rahakotti kaasas pole või bussile mõni minut hilined.

Tallinlane Ilja (45) liikus varem kesklinnas elades jala, ent kolis müra tõttu Lasnamäele, kust liikleb aja kokkuhoiu eesmärgil autoga. “Siin on selline näide – minu tööle sõitmiseks võtab autoga sõit 12-13 minutit. /.../ Kui ma otsustan ühistranspordiga sinna sõita, siis see võtab aega umbes 35 minutit, kaasa arvatud kõndimine peatuseni, ühistranspordi ootamine ja kõik muu. Aga see on väga tõsine aja sääst. /.../ juhul, kui mul oleks vaja veel kuskile minna ühistranspordiga, jumal päästku, näiteks teisse linnaosasse, see on ju kolossaalne aja raiskamine. Ja see on lihtsalt fakt.”

Ilja on vankumatu oma eelistuses autoga liigelda, ehkki tal ei ole autode vähendamise vastu otseselt midagi: “Kui me räägime mingitest mõjude meetoditest, siis pange siis palun mingid maksud autodele, kui on vaja kesklinna sisse sõita, ja mina jätkan autoga käimist. Sest see on mulle mugavam.” Ilja jutust joonistub välja ka autojuhtide mõtlemine, et neilt võetakse midagi ära, mitte ei anta jalakäijatele juurde: “See on pealinna võimude paatos – võtta ära mitu liiklusrada, värvida nad punaseks, ja nüüd viimase kahe nädala jooksul me nägime, mis nende punaste radadega toimub. Nad on lihtsalt lund täis.” Seda “äravõtmist” illustreerib ka Tartu autovabaduse puiestee autodele lahtihoidmine.

Tallinlane Tõnu (64) leiab, et auto ja lennukiga liiklemist tuleks piirata kütusehinna tõstmisega: “Mõnikord on ju see ajalugu on näidanud ka, et selleks, et inimese harjumust muuta, tuleb piirangud sisse seada ja ongi kõik,” ning ühistransporti tuleb optimeerida kõige elementaarsemal moel, praegu see ei toimi: “sõidad elektrirongiga Nõmmelt Balti jaama, selleks, et minna näiteks Tartu või Narva rongi peale, ja see rongigraafik on tehtud niimoodi, et mõned minutid enne minu rongi saabumist läheb see teine rong välja.”

Kuigi Londonis resideeruv Stiina (23) on harjunud Tallinnas liiklemisel kasutama ühistransporti ja ratast, teeb ta pikemad otsad siiski ema autoga või taksoga, sest nii on mugavam ja kiirem. Tallinna kesklinnas peab ta rattaga liiklemist ohtlikuks. Ka Stiinale on ajafaktor oluline ja Tallinna bussimarsruudid ei ole tema hinnangul selles mõttes sobilikud. Näiteks võib linnulennult lähestikku asuvate Kakumäe ja Mustamäe vahel bussiga liiklemine võtta kolm korda kauem kui autoga. Stiina soovib marsruute kaasajastada, et “ei peaks alati kesklinna sõitma ja ümber istuma”.

Meie mitmekesisesse valimisse sattus ka isikliku transpordi vastaseid. 37-aastane Aleksei Sillamäelt eelistab liigelda jalgrattal, isegi ehituspoodi, ning ühistranspordiga. Väikelinnas elades ja kodukontoris tööd tehes on see privileeg, kui kõik vajalikud asutused on jalutuse või jalgarattasõidu kaugusel ehk et mugavam ongi mitte autot omada. Aleksei eelistab pikemate vahemaade läbimiseks sõita rongiga, sinna saab ta oma kokkupandava jalgratta ühes võtta ja sellega sihtkohas ringi liigelda, olgu siis minek Tallinna või Jõhvi: “Ma armastan väga

jalgrattaid. Lihtsalt jumaldan jalgrattaid, suurepärane. Mul on kokkupandav jalgratas, ma võin selle kokkupandava jalgratta panna bussi, sõita siia [Jõhvi], siin ringi sõita. Võin sõita Tallinna, sõita Tallinnas rattaga.”

Aleksei on tugevalt autoga liiklemise vastu, sest see on tema hinnangul tohutu **ajaraiskamine** – autojuhtimise ajal ei saa mitte midagi muud teha. Seevastu annab ühistranspordi kasutamine, eriti pikkade vahemaade läbimiseks, võimaluse kasvõi ümbrust vaadelda, aga ka lugeda või muul moel end harida ehk vaba aega tekib juurde: “Ma olen selles mõttes väga ablas inimene – kõik, mis annab mulle rohkem vaba aega, seda ma armastan. [...] Seepärast, kui on variandid, kas sõita autoga Tallinna või sõita rongiga Tallinna – see ei ole isegi rahaline küsimus, küsimus on selles, et ühel juhul ma istun kaks tundi nii ja ei näe midagi. [...] Või ma istun rongis, vaatan aknast välja, loen mingisugust artiklit, vaatan YouTube’ist videot. Ja rääkimata veel sellest, et see on lihtsalt odavam sõita rongiga kui autoga. Nii palju positiivset, et ainuke isikliku transpordi boonust on see, et ma ei pea sõltuma sõiduplaanist. No see ei ole väga... Arvesse võttes, et selleks, et mitte sõltuda sõiduplaanist, pean ma kulutama neli tundi oma aega, et ma istun nii ja ei tee mitte midagi Selles mõttes ma olen ühistranspordi poolt, ma olen jalgrataste poolt.”

Auto omamine on Aleksei sõnul palju **kulukam**, ka ajaliselt, kui inimesed arvavad: “vähesed näevad tervikpilti. Okei, aga palju maksis remont? Kui palju maksis sinu aeg? [...] Kui palju maksab aeg, mis sa kulutasid, sõites kümme korda Kohtla-Järvelt Tallinna? See oleks, vabandust, 20 või 40 tundi, millega on kõik, mida sul ei ole.”

Samas mõistab Aleksei, et inimesed võivad karta jalgrattal koos autodega samal teel liigelda. “Paljud inimesed kardavad, ja õigusega, rattaga sõita, kui nad peavad sõitma koos autodega. Sellepärast igasugused rattateed, infrastruktuur mulle väga meeldib.” Aleksei on elanud Hollandis ja toob näiteks, et seal saab terve riigi autoteid kasutamata jalgrattal läbi sõita. End autojuhtide kingadesse pannes leiab noormees, et ta oleks juhina iga kergliikleja eest tänulik, sest see tähendaks väiksemaid ummikuid: “Kui ma oleksin autojuht, siis ma armastaksin kõige rohkem jalgrattureid ja inimesi, kes tõuksidega sõidavad. Eriti kui ma Tallinnas elaks. Sest ma tean, et iga selline inimene teel, see on miinus üks auto. Ehk minu ummik on lühem, mul on lihtsam parkimiskohta leida.”

Veel üks huvitav asjaolu, millele Aleksei tähelepanu juhib, on kortermajade esise õueala muutumine aja jooksul laste mängumaast parkimisplatsideks. Ta mõistab küll temast erineva elustiiliga inimeste auto vajadust, ent “90% autodest 90% ajast lihtsalt seisavad. [...] See on kõige kohutavam asi, sest auto, see on keeruline seade, mille peale kulutati palju ressursse – energiat, metalle, inimeste aega.”

Lahenduste üle filosoferides leiab Aleksei, et ilmselt võiks inimestele näidata, kui palju auto omamine tegelikult maksma läheb. Probleem võib paljude inimeste puhul olla lihtsalt teadmatus auto kogukulust, arvestades seda aega, kus masin kasutult seisab, ja viie aastaga 30% võrra langenud hinda, kui seda müüa soovitakse.

Üks näide veel jalgrattamaalt Hollandist on nn viimase miili probleem, mille kohalikud on lahendanud mitme jalgratta omamisega ja mille asemikud võiksid Eestis olla justnimelt need viimastel aastatel linnapilti ilmunud elektritõuksid: “inimestel on tavaliselt hunnik jalgrattaid. Tööle minekuks kasutavad nad kaht jalgratast, esimesega sõidavad kodust raudteejaama, jätavad ratta sinna, sõidavad oma jaamani ja sealt kontorini sõidavad teise rattaga.”

Narvas elav pensionär Anna (68) eelistab linnas liikuda jala, et päevas neli-viis kilomeetrit käies füüsilist koormust saada, ning ühistranspordiga, mis on täpne ja teadupärast pensionäridele tasuta. “Pensionäridele on linnatransport tasuta ja bussid käivad rangelt graafiku järgi. Aga teiselt poolt jällegi, need, kes Narvas elavad, siis saab kõndida ühelt poolt linnast teisele poolele 30-40 minutiga.” Ligi poole aastast veedab Anna suvilas elades, kuhu käib siiski autoga, et taimi vedada, ehkki kütuse kallinevate hindade juures pigem vähem: “Sellest aastast, et säästa bensiini pealt, hakkasin rohkem bussiga käima.”

Narvalane Nikita (19) loobuks autost, kui ühistransport oleks hästi arendatud. Ta leiab, et Tallinnas on olukord sellega parem kui Narvas, kus tuleb busi kaua oodata. “Tallinnas on sellega parem, käin seal bussidega, 30 minutiga saad jõuda ükskõik kuhu. Tallinnas on ühistransport elanikele tasuta ja see on hästi arendatud, see on mugav. Kui ma Tallinnasse kolisin, siis hakkasin igal juhul käima bussiga, isegi kui mul on olemas auto. Sest ummikutes seismine tekitab stressi ja bensiini eest peab maksma – milleks?”

Kokkuvõttes on uuringus osalejate seas autoga liiklejaid rohkem, sest see on mugavam ja kiirem või siis vältimatu. Maapiirkondades ja hajaasustusega äärealadel pole enamasti võimalik oma käike ühistranspordi graafikuga klapitada ning oluliselt mugavam on liigelda isikliku autoga. See mugavus erineb aga linnainimese mugavusest valida transpordiks auto, sest linnas on rohkem võimalusi ühistranspordiga liigelda, ent inimestel aega vähem. Kui maal on sõltuvus isiklikust transpordist vajaduspõhine, siis linnas ja linna lähedal on see rohkem harjumus. Kiire ja hektiline elustiil või lihtsalt ebapiisav ühistranspordi taristu ei võimalda paljudel valida liiklemiseks busi. Linnainimene saab autoga kiiremini ja mugavamalt erinevate linnaosade vahel liigelda, sõltumata ühistranspordi graafikutest. Äärealadel jääks aga nii mõnigi käik autota tegemata – näiteks trenni. Ühistransport on enamiku uuringus osalejate arvates ajakulukas või puudulik.

Jäätmed ja ringmajandus

- Jäätmete liigiti kogumine on inimeste peamine keskkonnateadlik harjumus, mida nad ise esile toovad; selles tajutakse iseenda agentsust, ehkki seda ei seostata otseselt rohepöördega
- Kõige rohkem tekib pakendiprügi, mis tihti pannakse olmeprügi hulka, sest pakendikonteinereid igal pool pole ning kodus jäätmete eraldi kogumine nõuab teadlikku planeerimist
- Ostetakse ka kasutatud asju, ent kui hinnavahe pole suur, eelistatakse uut

Intervjuudest nähtub, et jäätmete liigiti kogumine on osalejate seas peamine keskkonnateadlik harjumus. Selles osas on inimestel mõningane informeeritus ja harjumust toetab riigi- või omavalitsusepoolne korraldus: kortermajade juures on prügikonteinerid, kuhu erinevat liiki jäätmed panna. Tihti sellest aga kaugemale ei minda – eraldi on võimalik koguda biojäätmed, paber ja papp ning olmeprügi, ehkki kõige rohkem tekib pakendijäätmeid. See pannakse enamasti olmeprügi konteinerisse, sest kortermajade juures pakenditele eraldi konteinerit ei ole. Mõned inimesed koguvad siiski pakendeid eraldi ja viivad kaugemale vastavasse kogumispunkti. Eramajaelanikel on harjumus bioprügi kompostiks kasutada ja paber-papp tulematerjaliks koguda – eramajades on valdavalt vaid olmeprügi konteiner. Selleks, et muud liiki jäätmed ka ära viidaks, tuleb äraveo eest eraldi maksta ja seda nimetab Andreas (23) sisuliselt heategevuseks.

Keskkonnaprobleemidest teadlik Vladimir (70) jutustab prügisaartest ookeanides, ent enda jäätmeid sorteerib võimaluste piires: “Mina ei saa sorteerida, mul on prügišaht. Paberit ja pudeleid ma sorteerin, need on väikesed asjad. Biojäätmeid viin suvilasse. Pakendeid pole võimalik eraldi sorteerida.” Tallinlane Teele (32), kes on vestluse põhjal vägagi keskkonnateadlik tarbija, sorteeris varasemalt jäätmeid väga hoolsalt – pakendeid lausa nelja kategooriasse. Uues elukohas on pakendikonteinerid liiga kaugel, et kahe väikese lapsega neid sinna tassida ja nii on liigiti kogumine jäänud soiku.

Kuna pakendijäätmeid koguneb palju ja neid kiirelt ja mugavalt kuhugi viia ei ole, kerkib küsimus, kuhu neid kodus koguda. See, et pakenditele eraldi ruumi teha ja neid regulaarselt kogumispunkti viimas käia, nõuab juba teadlikku otsust. Andreas näiteks püüab korteris elades ka pakendeid eraldi koguda, aga leiab, et nende äraviimise peab inimestele mugavamaks tegema. “Pakend võtab ülilpalju ruumi. Mulle meeldib süüa teha näiteks korraga mingi poole nädala jagu ette. [...] Ja kui selle söögi valmis teed, siis lihtsalt vaatad seda kogust, mingid lihapakendid, makaronipakendid, kõik, mis pähe tuleb, et väga suur ruumala läheb sinna nagu. [...] Peaks korteris ruumi juurde tekitama, sest igaüks tahab oma konteinerit.”

Teistele ei valmista pakendite äraviimine ebamugavust: “Meie oleme korjanud eraldi, siis me oleme, kui meil on poodi asja, siis viskad oma viis kotti pagassi ja viid sinna konteinerisse ära. [...] Ebamugavus on see, et need [konteinerite] augud on nii väikesed.” (Mariliis, 35) Mariliis

leiab, et jäätmete sorteerimine on lihtne ja sisseharjunud tegevus, aga seda saaks mugavamaks muuta, kui näiteks pakendeid oleks võimalik inimestelt otse koguda, et pakendi kvaliteet oleks ümbertöötlemiseks sobilikum ja neid ei peaks eraldi ära viima. Inimesel võib olla valmisolek sorteerida, kuid alati ei ole tal võimalik neid kaugemal asuvasse konteinerisse viia. Nii näiteks kogus Teele (34) varem eraldi nelja sorti pakendeid, kuid pärast uude kohta kolimist jääb kogumispunkt liiga kaugeks ning väikeste lastega on tal keeruline pakendeid sinna tassida.

62-aastane eramajas elav Minna Viljandimaalt kogub “põleva” pakendiprügi kuuri ja põletab selle ära lõkkeplatsil – siis kui tema keskkonnateadlik tütar parasjagu vanematekodus käimas ei ole. Tütar viib tavaliselt kuuri kogunenud pakendid ise kogumispunkti või ärgitab ema viima. Prügi põletamine on nähtavasti pikaajaline **harjumus** ja vabanduseks toob Minna veel asjaolu, et vahel saab konteiner lihtsalt muust, näiteks ehitusprahist, täis. “Ma põletan tõesti neid, mis põlevad. Aga neid, mis suitsu ajavad välja, näiteks igast penoplasti asjad ja need, mis musta suitsu ajavad, need viime kuskile prügilasse.” Enese keskkonnasõbralikkust reflekteerides arutles Minna, kumb rohkem õhku reostab, kas prügi põletamine või selle autoga ära viimine. Kusjuures elab ta asulast paari kilomeetri kaugusel, sõidab igapäevaselt autoga ja plastpudelid viib küll kogumispunkti.

Jäätmete kogumispunktides kipuvad aga konteinerid tihtilugu liiga täis olema ja üle ajama – saarte puhul juhtub seda eriti suvel: “Tulevad suvesaarlased, külalised ja siis need kollased ilusad konteinerid on tootjavastutusorganisatsioonide omad ja nad ei ole nõus neid tihemini tühjendama” (Mariliis, 35). Samuti vähendab inimeste motivatsiooni, kui konteinerisse on valed jäätmed visatud. Tiina (45) Hiiumaalt teab rääkida, et saarel on kogumispunkte vaid kaks: “Viimasel ajal eeldatakse, et inimesed viivad ise oma asjad jäätmejaamadesse või taaskasutusse, aga neid on Hiiumaal vaid kahes kohas ja sellega kaasneb seega aja- ja kütusekulu.”

Ida-Virumaa elanikud kirjeldasid, et seal on siiani probleemiks prügi, näiteks ehitusjäätmete, loodusesse viimine. Sillamäel elav Aleksei sooviski, et inimesed prügistaksid vähem ja et prügi ennast oleks vähem. Ka 68-aastane Anna Narvast on märganud suvila lähedal metsa alla viidud kodumasinaid: “Inimene on osa loodusest. Mind paneb imestama, kuidas mõned inimesed rikuvad keskkonna ära, näiteks, kui nad viskavad kuskile metsa prügi välja, seda olen näinud oma suvila lähedal, et visati külmkapp ära ja veel mingit rauda või telekat. Ma arvan, et seda ei tohi teha. Sa kaevad sellega iseendale hauda – kus sinu lapsed või sinu lapselapsed elavad 5-10 aasta pärast? Selles mustuses, selles prügikastis?”

Ehkki leidub ka neid, kes sorteerivad selliseid jäätmeid, mida tuleb kuhugi kaugemale viia, tekib inimestel lõpuks siiski küsimus, et mis sellest eraldi kogutud prügist saab? Kui kogudagi pakendeid ja need kuhugi kogumiskonteinerisse sõidutada, kas need töödeldakse ümber? Mõnes vestluses kerkib üles küsimus, et kes peaks vastutama pakendite õige kogumise ja ümberkäitlemise eest.

Ilja (45) Tallinnast leiab ühelt poolt, et prügimajanduses saab üksikisik palju ära teha: “Ainuke asi, mis sõltub vähemalt Eestis inimesest, on prügi sorteerimine. See on tõesti see, mida me saame teha ja mis töötab.” Teisalt, kogu selle sorteerimise keerukuse ja poleemika juures arutleb ta kriitiliselt **tootjavastutuse** üle: “Miks meil ei ole tootjatele nõudeid, et teha pakendit näiteks ühest materjalist, mida on võimalik normaalselt sorteerida – mina ei saa sellest aru”. **Inimesed sooviksid osta vähema pakendiga tooteid**, aga kuna valik tehakse peamiselt hinna ja (maitse)eelistuse põhjal, siis enamus neist otseselt pakendi järgi poes ei otsusta.

Ka Mariliis (35) Saaremaalt leiab, et jäätmete käitlemine on osa tootjavastutusest ning praegune süsteem ei võimalda suurt osa pakendeist tagasi ringlusse saata, vaid need tuleb ära visata. Tema hinnangul on isikliku vastutuse küsimus sageli jäämäe tipp – inimesed saavad keskkonnahoidlikke otsuseid teha sageli sellises järgus või mahus, kus see palju ei muuda. Näiteks poes oma kotiga käimine ja kilekottide vältimine on väike asi selle kõrval, et poes toitu ülepakendatakse. Viimase osas aga saaksid süsteemi muuta tootjad. Tootjavastutus on oluline ja seda ei saa asendada või tasandada üksikisikute keskkonnahoidliku käitumisega. “See, kui sa võtad oma võrkkoti puuviljade jaoks, okei, see on nagu midagi, aga ma ei näe, et see kuidagi lahendaks seda suures plaanis seda küsimust või nagu muudaks midagi väga.”

Lisaks pakenditele on suur probleem ka tekstiili käitlemine või õigemini selle puudulikkus. “No see vist on nagu kõigile teada mingis mõttes, et meil see tekstiilmajandamine või tekstiili ringlusse võtmine ei ole hästi korraldatud,” ütleb EKAs tudeerinud Sonja (33). Ta oskab rääkida, et vanu riideid kogub Eestis H&M kauplus ning näiteks Humana kauplus viskab sadade kilode viisi riideid iga nädal ära. Sonja teab ka, et näiteks Rootsis on tekstiilide taaskäitlemine palju arenenum. “[...] ma tean, et Rootsis vist on seda edukalt tehtud, mingid, seal on nii palju *upcycled* polüester ja *upcycled* igasugu materjalid on ju ka juba turul. Et tundub nagu loogiline, et miks me siis praegu seda juba ei tee.”

Tootja vastutus on ka see materjal, millest näiteks riided või pakendid on valmistatud. Üks asi on asjade taaskasutus või taaskäitlemine, teine aga taastuvad ja taastumatud **almaterjalid**. Sonja leiab, et väga oluline on mõelda, millest me midagi teeme. Näiteks kurvastab ta Eesti hääbuva linatööstuse üle ning et ei kasutata ära kohalikke võimalusi kasvatada või kasutada selliseid ressursse, mis pärast tooteks saamist ja kasutamist oleks jääkaineteta lagunevad: “almaterjal on hästi oluline teema tegelikult. Et me ikkagi väärindaks nagu neid lahendusi, mis meil siin on. See on nii tore, et Soomes väga pööratakse tähelepanu puidu väärindamisele. Igasuguste puidujääkide kasutuselevõtmise ja niimoodi, et äkki me peaks rohkem koostööd tegema nende riikidega, kasvõi riigi tasandil, või ülikooli tasandil, nende riikidega, kellel on see *know-how*, nagu siia seda rohkem üle tooma. Ei pea nagu siin ise seda ratast leiutama.”

Taaskasutus ja ringmajandus

Valimisse sattus nii neid, kes rohkem viivad asju uuskasutuspooldidesse, neid, kes sealt ka ise ostavad (eriti lastele), neid, kes kasutavad asju võimalikult kaua, kui ka neid, kes eelistavad uusi asju. Tohutuid ületarbimisharjumusi uuringus osalejate seas ei paljastunud, kuigi üllatav oli näiteks ühe suhteliselt madala sissetulekuga uuringus osaleja eelistus hea meelega osta pigem uusi asju (just kasvavale lapsele). Selgus, et inimesed lasevad parandada ja parandavad ise riideid ja elektroonikat, kui oskavad, ostavad kasutatud tarbeesemeid, riideid ja mõni ka kodumasinaid, kui on näiteks naabrist remondimees. Kättesaadavus on siingi võtmesõna.

Teatud asju eelistatakse osta uult (nõud, aluspesu, sokid, jalanõud), eriti, kui suurt hinnavahet ei olegi – näiteks joped või püksid. "Näiteks, kui ma leian mingid tavalised püksid, siis ma vaatan, et odavamalt saan osta kuskilt H&Mist, püksid, mida keegi pole kandnud." (Nikita, 19)

Kuigi noorte seas on *second-hand* moes, leiab Aleksei (37), et kiirmoebrändide odavad riided muudavad meid hoolimatuteks tarbijateks: "oleks väga tore, kui me natuke muudaksime oma tarbimismudeleid [...] kui sa ostsid T-särgi kahe euro eest, siis sa ei suutu sellesse kui millessegi sellisesse, mida sa peaksid kaua hoidma, oluliseks pidama. Ei, sa määrid ära, viskad minema ja ostad uue."

Mitmed osalejad on ka oma korteri sisustanud uue mööbliga ja ostnud uued nõud, sest noorena ja uues kodus on soov päris oma asjade järele: "ma olen veel noor, ma tahaks täitsa uut ka midagi, ma ei taha kogu aeg teiste neid ja ma ei arvagi, et midagi halba võiks olla, aga ise nagu sa oled noor, et ei saa kogu aeg elada nii teiste nendest asjadest ju. Et tahaks nagu ise ikka midagi uut ikka." (Kersti, 41)

Kalle Kihnust (66), kes on muuseas tubli jäätmete sorteerija, teab, et enne jäätme keskuse rajamist põletati saarel oluliselt rohkem prügi. Kalle harrastab enda sõnul **ringmajandust**: igal kevadel ostab ta 20 kana, hinnaga 1 euro isend. Suve läbi söödab ta kanadele biojätmeid, et siis jõulude eel neil kael kahekorra keerata ja ära süüa.

Mitmed uuringus osalejad, eriti vanemad, väidavad, et riideid nad eriti ei ostagi. Neil on kombeks kanda asju lõpuni. Ilja (45) on enda sõnul lausa **teadliku tarbimise** fanaatik – ta kasutab asju nende lagunemiseni, nõudest kuni elektroonikani. Tema meelest on see tohutu probleem, et kõike tehaksegi tänapäeval ebakvaliteetselt, nii et riided kuluvad kiiresti ja mobiiltelefonid kestavad paar aastat. "Müügikasv on seotud banaalse omanike ahnusega, millega veel?" on Ilja kriitiline. Uute asjade vajadus on aga "inimeste enesehinnangu mängu või siis staatuse küsimus".

Andreas (23) jaoks ongi ringmajandus rohepööre: "Ja minu jaoks suur osa rohepöördest on ringmajandus, et me kasutame iga toodet või eset nii kaua, kui võimalik. Ta eluea lõpuni põhimõtteliselt. Me ei vii prügilasse nii kaua ära midagi. Põhimõtteliselt iga ressursi võiks kasutada maksimaalselt, efektiivselt. Nii kaua kui võimalik. See on minu jaoks rohepööre."

Toit

- Toiduvalikuid mõjutavad enam hind ja eelistused, vähemal määral eestimaisus (ja kohalikkus) ning tervislikkus
- Toiduraiskamist nähakse üldises plaanis suure probleemina, ent isiklikul tasandil on suudetud seda vältida
- Kohalik, ise kasvatatud ja tervislik toit on sageli võrdsustatud toiduga, millel on väike keskkonnamõju

Toidutarbimise küsimust ei kontekstualiseeritud valdavalt keskkonnahoiu raamistikus. Intervjueeritavad nimetasid toidukaupade valiku alusena hinda ja eelistusi, need mõlemad olid domineerivad märksõnad. Lisaks toodi valikukriteeriumitena esile tervislikkust ja kohalikkust. Kohalikkust määratlesid inimesed eestimaisusena – ostetakse Eestis kasvatatud ja toodetud tooteid –, ent maapiirkondades, eriti Hiiumaal ja Saaremaal toodi lisaks välja, et toetatakse just saarte tootjaid: “Ikka see, et toetada oma inimest, oma kohalikku tootjat. Ja siis ma usaldan ka, sest et seesama suitsusink, ja ikkagi usaldan seda, tahaks usaldada vähemalt, et kui on ikka kohalik toode lähedalt, siis see on ikkagi...aga ennekõike see, et ta saab minu raha kätte siit kohapealt.” (Tiina, 45). Kohalikkus andis turvatunde, teadmise, kust toit tuleb, kes seda valmistab või kuidas see on toodetud. Seejuures eelistati pigem väiketootjaid, sama piirkonna tootjaid või tuttavaid: “Siin kolhoosi lautade peal töötab üks suur, väikene või keskmine tootja, kuskil 50 lehma. Ta müüb kokkuostu, aga illegaalselt müüb mustalt, ma käin sealt toomas, kogu me piim on sealt juba aastaid. Kui siin olid need ühelehmapidajad, siis ma tõin nende käest ka, et tõin mitmest kohast, et oleks neid ka toetatud” (Toomas, 42).

Keskkonnamõju küsimus iseseisvana (ehk ilma selle kohta otse küsimata) toitumise puhul üles ei kerkinud – seda ei toodud välja toitumis- ja tarbimisharjumuste suunajana. Kui toidu keskkonnamõju kohta küsida, kirjeldasid intervjueeritavad, kuidas see pole otsene mõjur otsuste langetamisel, ent enda toitumisharjumusi hinnati siiski keskkonnasõbralikeks peamiselt järgnevatel põhjustel: välditi raiskamist, kasvatati oma toitu ise, söödi tervislikku ja puhast/väetistevaba toitu, püüti osta vähem pakendatud tooteid. Toidu raiskamist nähti suure keskkonnaprobleemina ja toidu raiskamisest hoidumist seega keskkonnahoidliku tegutsemisena. Toiduraiskamist tõi üldise probleemina esile suur osa inimestest, ent iseenda käitumist nähti positiivsena, toitu raisatakse osalejate endi sõnul väga vähe: “Inimesed lähevad poodi, soovitakse seda ja seda süüa, see ja see on maitsev. Ostetakse, aga pärast kuupäevad lähenevad, aga nad ei ole jõudnud seda ära süüa. Sellepärast visatakse ära. Minul seda probleemi ei ole. Noh, vahepeal kuivab leib ära. Väga harva. [...] Võib-olla 1,2,3 protsenti viskan toitu ära. Väga vähe.” (Vladimir, 70). Isiklikul tasandil on aga motivaatoriks, mis aitab raiskamist vältida, pigem majanduslik efekt, kuna see võimaldab raha kokku hoida.

Seejuures ei vastandatud tervislikkust, kohalikkust või kvaliteetsust keskkonnaaspektiga, kõikide nende märksõnade kaudu kirjeldati ühtlasi ka keskkonnahoidlikku toidutarbimist. Näiteks nähti kohalikult kasvatatud liha tarbimist pigem keskkonnahoidliku praktikana, ise kasvatatud loomade liha tarbimist nähti samuti säästlikkuse, ise hakkama saamise ja masstarbimisele vastandumise margina, taas on oluline ka kohalikkus, mis tekitab usaldusväarsust: “Aga kui rääkida, kartul on meil keldris olemas, ostame sügisel oma kohalikult tootjalt. Ja siis me sööme lambaliha natukene ja selle me ostame ka pool rümpa sügavkülma ära. Kohalikult tootjalt.” (Tiina, 45)

Vaid üks intervjuueeritavatest tõi välja, et kodumaiste kurkide kasvatamine on meie kliimatingimustes ebaotstarbekas, sest kulutab liiga palju energiat: “Mul praegu selle põllumajandusega seoses, see on ka puhtalt energeetiline küsimus, et ma ei jõua ära imestada, mis pagana vägi hoiab seda Grüne Feed elus? [...] Neil on seal oma soojuselektriijaam kõrval ja ilmselt on jääksoojust nii palju ja nii edasi. Oskavad arvutada küll. Aga kõrvalt vaadates on see täielik nonsens. Seda jääksoojust võiks ju millekski muuks kasutada.” (Tõnu, 64)

Liha tarbimise piiramist tõi esile vaid mõned vastajad, nad nägid liha osakaalu vähendamist toidus küll otsese võimalusena toitumise kaudu keskkonnamõju vähendada, ent ei toonud esile, kuidas ja kas nad seda ka ise teinud on või väljendati, et taimetoitlus ei sobi kas tervise või harjumuse printsiipidest lähtuvalt: “Toidu-, eriti lihatööstus on suur metaani ja kõikide nende heidete allikas. [...] Ma arvan, et ma ei ole valmis taimetoitluseks, aga putukad – hea meelega” (Aleksi, 37). Taimetoitlust või taimse toidu eelistamist ei seotud tervislikkuse, kohalikkuse, puhtuse või säästlikkusega ehk mitte ühegi toidu puhul olulise omadusega. Mõnel juhul väljendati, et taimetoitlus on pigem ebaloomulik: “See on mingi trend, mis puudutab taimetoitlustust. Mingi hetk ma hakkasin saama palju poste Instagramis, kus räägiti taimetoidust, erinevad üleskutsed liha mitte süüa ja kui õudne see on. Aga mina saan aru, et see [tapmine] on lahutamatu osa, ma ei taha endalt loomavalku ära võtta, minu jaoks see on väärtuslik toitumine.” (Nikita, 19)

Toidu tarbimise osas toodi korduvalt esile **pakendamise teemat**, sest see seostus otseselt toidupes käimise ja tarbimisharjumustega – probleemina nähti ülepakendamist ja mõned inimesed kirjeldasid, kuidas püüavad tarbida toitu, mis on vähem pakendatud (sellest on rohkem juttu jäätmete alaosas). Mõnel juhul mainiti, et mahe-, öko- ja muud märgised pakenditel tekitavad hea tunde, aga **mitte ükski intervjuueeritavatest ei toonud keskkonnamärgiseid esile toidukaupade valiku printsiibina**, pigem viidati sertifikaatide ja märgiste elitaarsusele või eluvõõrusele: „Mis puudutab GMO toitu...siis, noh, kui sul ei ole raha, siis palun, siin sulle analoogtoode. Kui sul on raha, siis palun, petersell 5 euro eest, mida kasvatati Mozarti muusika saatel. Või palun, seda lehma ka kasvatati klassikalise muusika saatel ning tal oli oma psühhoanalüütik” (Ilja, 45). Mahedust ehk looduslähedust, puhtust ja tervislikkust kirjeldati seoses kohalikkusega.

Toitumisega seotud praktikate osas oli kõige suurem lahknevus just linnas ja maapiirkondades elavate inimeste vahel. Mitmetel intervjuueeritavatel, eeskätt maapiirkondades, ei ole laialdasi valikuvõimalusi, nad ei tee spontaanseid oste ega saa tarbida emotsioonide ajal: "Et ma ei käi seal, et mul tuli pulgajäätise isu, ma sõidan nüüd Kuressaarde" (Mariliis, 35). Sestap töid nemad hinna kõrval enam välja kättesaadavust ja kindlustunnet, näiteks kasvatati toitu ise, varuti ja plaaniti tarbimist rohkem ette jne. Seega võib öelda, et erinevad praktikad, mida inimesed kirjeldasid – ise toidu kasvatamine, eestimatus ja kohalikkus (ehk väike transpordijalajalg), püüd mitte raisata ja ette varuda ning läbi mõelda jne võivad küll olla vaadeldavad keskkonnahoidlike praktikatena, ent nende motivaatorina ei nähta otseselt keskkonnahoidu, vaid tarbimisotsuseid piiras distants kaubandusvõrgust, ajakulu, majanduslik olukord jne.

Tarbimine ja vaba aeg

- **Tarbimisvalikuid mõjutab enim kättesaadavus, hind ja eelistus**
- **Ääremaal elamine soodustab vähem tarbimist, linnaline eluviis aga ületarbimist**

Tarbimise ja vaba aja veetmise pilt on küllalt kirju. Küll veedetakse kogu vaba aeg metsasaadusi korjates, aiamaal, suvilas või kala suitsutades ja võrku punudes. Tihti on vaba aeg napp, kuludes näiteks koolile, laste kasvatamisele, mööbli parandamisele ja palgatööle. Hobidena käisid vestlustest läbi näiteks pärimuskultuur, tants, käsitöö. Tarbimise osas räägiti kaasa eelnevalt käsitletud teemavaldkondade kaudu – eeskätt jäätmed, ringmajandus, toit, aga ka transport. Nii mõnedki vanemad inimesed nentisid, et nende tarbimine on ea tõttu minimaalne. Tarbimisvalikuid mõjutab seega enim eelistus, kättesaadavus, mugavus ja hind.

Pensionärist tekstiilikunstnik Anna (68) veedab oma vaba aja õmblusklubis, mille nad oma sõpradega asutasid ja kus nad teevad tekstiilist pannoosid, suhtlevad ning korraldavad oma tööde eksponeerimiseks näitusi. Näiteks valmistab Anna ise kinke: "Kui ma saan midagi ise õmmelda või kududa, siis kingin uueks aastaks selle. Aga see on hästi sümbolne, väike kingitus, ei ole suur." Kuus kuud aastast veedab ta oma suvilas. Kihnlase Kalle vaba aeg möödub tööd tehes – kala suitsutades ja võrku punudes. Kalle töö ongi tema hobi ja sellesse investeerib ta pidevalt.

Tohutu reisimisega uuringus osalejad ei tegele, ehkki paljud neist käivad aeg-ajalt välismaal, enamasti perega. Eesti-siseselt reisitakse rohkem. Ka reisimise puhul on oluline hind ja mugavus, kohalikke reise võetakse ette autoga ning kaugemaid reise lennukiga, väga kaugesse kohtadesse (väljaspool Euroopat) reisimist uuringus osalejad ei maini. Välja toodi Eestis reisimise kallist hinda ning otselendude eelistamist eelkõige lastega välismaale reisimisel.

Keskkonnateadlikumate inimeste jaoks, kes ise oma tarbimise keskkonnasäästlikkust mõtestada püüavad, oli tarbimiskäitumine oluline arutluspunkt. Näiteks Teele (34), kes end küll eriti keskkonnateadlikuks ei pea, on seisukohal, et asju peab olema vähem ning tema vaatab regulaarselt asjade vähendamise eesmärgil oma garderoobi üle. Viimasel ajal on ta uute rõivaste ostmisel hakanud rõhku panema kvaliteedile, et riided kestaks kauem ja tarbima peaks vähem. Kuigi Teelele meeldivad raamatud, siis nende koju kuhjamise asemel kuulab ta hoopis audioraamatuid. “Kui sa ostad mingi asja ära poest, siis sellest hetkest saab sellest sinu probleem.” Ajutiselt väiksemale pinnale kolimine aitas tal eriti teravalt teadvustada tarbeesemete hulka ja tänu sellele mõtleb ta ooste enam läbi: “Nüüd mõtlen ikkagi viis korda enne, kas mul on üldse vaja midagi juurde osta või ei ole.” Teele kritiseerib tarbimisühiskonda, milles elame ja leiab, et kõik inimesed peaksid oma asjadest esiteks lahti saama, et teadvustada, kui palju meil neid on.

Ka Mariliis (35) teadvustab ületarbimist, mis tema jaoks on eriti ilmne laste mänguasjade hulka vaadates. “Katkised mänguasjad lähevad prügikasti, sest neid on nagunii liiga palju, neid tuuakse ilma palumata. Jah, see on nagu see, mis toob selle ületarbimise pahupoole kõige teravamalt esile. Sa vaatad, mida inimesed heatahtlikkusest toovad sinu lapsele, on ju.” Mariliisi sõnul ei osteta nende peres asju ilma reaalse vajaduseta. Maal eramajas elamine võimaldab ruumi tööriistadele ja puitmaterjalile, mis teeb asjade parandamise lihtsamaks.

Ääremaal elamine soodustabki vähem tarbimist. Ehkki Tiina (45) Hiiumaalt jutustab humoorika loo, kuidas ühel aastal, kui jäätee oli pikalt avatud, käidi ikka tihedamini mandril vajalikke asju toomas. “Ja siis see jäätee muudkui kestis ja kestis ja juba kolmas ja viies nädal ja lõpuks mul üks tantsija ütlebki niimoodi, et no ma ei tea, mul on nüüd kõik asjad nagu toodud poest ära ja kõik on ostetud, aga jääteed on veel, ma pean ikka veel.” Tiina arvab, et tarbima suunab inimesi peamiselt **linnaline eluviis**, kus kõik teenused ja kaubad on käeulatuses. Hiiumaal on lihtsam vähem tarbida, sest kaubavalik on väiksem ja selle saarele tellimine aeganõudvam või vahel võimatugi.

Viktor (37) tõdeb linnainimesena, et tema “harjumused on sellised nagu linnainimestel ikka ja see ei ole võibolla kõige parem variant. Mina olen harjunud hommikul duši all käima. Kui ma duši alla ei lähe, siis ma ei saagi edasi minna. See ei ole võibolla väga hea asi. Mina üritan vett vähem raisata, aga no vett läheb ikkagi päris palju.” Ta teadvustab oma tarbimisharjumuste mõju ja ruumi muutusteks: “mina heameelega ostaks selliseid sööke ja tooteid, kus ei ole liigset pakendit.”

Teadliku tarbijana kasutab Ilja (45) oma asju võimalikult kaua ja teab iga oma kodumasina eluiga. Samuti täheldab ta, et asjade kasutamisega on ajaga lühenenud. Sonja (33) aga arutleb, et riik võiks keskkonnasõbralikumaid variante rohkem toetada, sest need peaksid olema odavamad kui keskkonnavaenulikumat valikud ning inimesed on ju hinnatundlikud.

Kui Vladimir (70) toob välja probleemi, et praegu on riideid tuhat korda rohkem kui vanasti, siis Sonja leiab, et asju võib ju palju olla, aga kui tahta keskkonnateadlikku valikut teha, siis

takerdub see **kättesaadavuse** taha. “väga suur roll on ikkagi selles, mis valikuid meile antakse nagu tavakasutajatele nii riigi poolt kui ettevõtjate poolt, et lõpuks minu jaoks suurem roll on siiski nendel, kes loovad seda, mitte ainult sellel tarbijal, kes justkui nõuab, tegelt väga tihti me ei nõua, vaid meile öeldakse, et näe, sa tahad seda.” Seetõttu on ta, olles varem oma valikute osas väga kriitiline, muutunud laiemat pilti vaadates enda vastu vähem nõudlikuks.

Nikita leiab, et inimestena tahame me mugavust ja selles igapäevases mugavuses ei taju me näiteks kliimasoojenemist. “Jah, me saame aru, et on kliima soojenemine ja maailmaga on kõik halvasti, aga siin istudes tundub, et mul on mugav, ju siis on kõik korras. Miks ma pean jogurtit lõpuni jooma, kui ma ei taha?”

KOKKUVÕTE

Antropoloogilisest uuringust nähtub, et rohepööre on kompleksne ja vastuoluline kontseptsioon, mis sageli ei tõlgendu inimese igapäevaelu sammudeks ega haaku igapäevakogemusega. Pigem tajutakse rohepööret abstraktse, kaugel ja väljastpoolt tulevate üldalt alla protsessina. Samal ajal tunnevad inimesed, et riigi poolt rohepöörde kontekstis tehtavad otsused mõjutavad nende igapäevast toimetulekut läbi erinevate eluvaldkondade. Ehkki enamasti mõistetakse rohepöörde vajalikkust – rohepööre kui potentsiaalne süsteemne muutus säästlikumatele lahendustele igas valdkonnas –, kaheldakse selle läbimõelduses ja realistlikkuses. Sellist arusaama on kujundanud vastandlikud sõnumid meedias ja muutlikud poliitilised otsused.

Põhivaldkond, millega rohepööre seostub, on energeetika ja eeskätt riikliku energitaristu ümberkujundamine – üleminek taastuvenergiale ja põlevkivitööstuse sulgemise plaan. Keskkonnakriisi märkidena toodi enam esile ilma muutumist, liikide kadumist, kogemuslikul tasandil tajuti ka maastiku muutumist, peamiselt metsade vähenemise ja maastiku võsastumisega seoses. Kui tajutakse muutusi keskkonnas, saadakse aru ka keskkonnamuutustele reageerimise tarvidusest ning ollakse valmis isiklikul tasandil enam panustama ja ühiskondlikult kaasa rääkima. Kui aga muutusi vahetus elukeskkonnas ja looduses ei märgata või neid keskkonnakriisiga ei seostata, jääb ka rohepööre kaugeks. Erinev muutuste tajumine, sh rohepöörde mõtestamine, peegeldub inimeste skepsises kaasnevate protsesside suhtes ja tundlikkuses nende (näiteks taastuvenergia) kalliduse ja kättesaadavuse osas.

Inimeste igapäevaotsused (nt toidu, tarbimise, meelelahutusega seoses) ei ole sageli mõjutatud keskkonnahoiust, pigem on motiivid praktilised, kuigi keegi ei kahtle, et keskkonda (eelkõige loodust) tuleb hoida. Isiklikul tasandil seostub keskkonnasõbralik käitumine kõige vahetumalt jäätmete sorteerimisega, selle osas oskasid intervjuueeritavad kaasa rääkida ja sorteerisid jäätmeid ka ise. Jäätmete sorteerimine tekitas enamikes intervjuueeritavates tundes, et nad käituvad keskkonnasõbralikult. Ehkki inimestel oleks valmisolek rohkem panustada, näiteks osta keskkonnasõbralikumalt pakendatud toitu või kasutatud esemeid või valida roheenergia elektripakett, ei ole neil sageli võimalik “rohelisema” eest rohkem maksta. Ka pole piisavalt valmisolekut senistest harjumustest loobumiseks. Inimeste motivatsiooni keskkonnasõbralike valikute tegemiseks mõjutavad palju ka riigi ja kohaliku omavalitsuse loodud tugisüsteemid. Tugisüsteemide olemasolu korral tuntakse, et omalt poolt panustavad ka riik, omavalitsus ja ettevõtted – kas siis võimaldades samaväärset hinda või soodustades rohelisemaid valikuid. Väljendati, et keskkonnahoidlikud valikud peaksid olema kättesaadavad, konkurentsivõimelised ja põhjendatud ning mitte olema motiveeritud vaid missioonitundest. Tunti, et keskkonnakriis, millega rohepööre toime aitab tulla, on kompleksne ja kõikehõlmav, seega peaksid omavahel seotud olema erinevad agentsuse tasandid (isiklik, kogukondlik, riiklik, globaalne).

Rohepöördega seonduvad tõlgendused, hoiakud ja käitumised vajaksid kindlasti edasisi antropoloogilisi uuringuid, mis süveneksid enam rohepöörde eri valdkondadesse ning võimaldaksid kasutada mitmesuguseid kogukonda võimestavaid ja kaasavaid välitöömeetodeid. Antropoloogia lähtekohaks on inimeste kogemuse mitmekesisus ning selle mõtestamine igapäevaelu kontekstis. Antropoloogilised meetodid võimaldavad kaasata ka neid inimesi, kelleni on tavaliselt raskem ligi pääseda. Selline mõistmine on esmatähtis, kui võrd rohepöörde puudutab iga Eesti elaniku elu ja inimeste heaolu eelduseks on olla kaasatud otsustusprotsessi ja innustatud tegema keskkonna jaoks – ning seeläbi inimese enda ja ühiskonna jaoks – paremaid valikuid.